સંપ્રદાયનો સર્વાંગી વિકાસ કરતું શ્રી સ્વા. મંદિર - સરધારનું મુખપત્ર

સ્વામિનારાયણ ચિંતન

માર્ચ - ૨૦૧૬ બે વર્ષ લવાજમ રૂા.૧૬૦/-

શુભ ચૌલ સંસ્કાર મહોત્સવ - અયોધ્યા

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા સમગ્ર ધર્મકુળ પરીવારના સાન્નિધ્યમાં શ્રી હનુમાનગઢી-અયોધ્યાને આંગણે ઉજવાયેલ પ.પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રીનો 'શુભ ચૌલ સંસ્કાર મહોત્સવ' (તા. ૨૫-૨-૨૦૧૬)

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા સમગ્ર ધર્મકુળ પરીવારના સાન્નિધ્યમાં શ્રી હનુમાનગઢી-અયોધ્યાને આંગણે ઉજવાયેલ પ.પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રીનો 'શુભ ચૌલ સંસ્કાર મહોત્સવ' (તા. ૨૫-૨-૨૦૧૬)

૧. ચૌલ સંસ્કારવિધિ પૂર્ણ થયા બાદ બંને પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રીનું પૂજન કરી આશીર્વાદ પાઠવતા પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રી. ૨. અમદાવાદ શ્રી નરનારાયણ દેવ ગાદી વતી બંને પૂ. બાળાલલજી મહારાજશ્રીનું સન્માન કરતા છપૈયા મહંત પૂ. બ્રહ્મ.સ્વામી શ્રી વાસુદેવાનંદજી. ૩. અયોધ્યા શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરના દર્શને પધારતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીઓ. ૪. પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રીને આવકારતા અયોધ્યા મંદિરના મહંત પૂ. સ્વામી શ્રી દેવપ્રસાદદાસજી. ૫. છપૈયા મંદિરમાં બિરાજમાન ધર્મકુળ પરિવારના દર્શન કરતા બંને પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રી. ૬. છપૈયા જન્મસ્થાનમાં બિરાજમાન બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામ મહારાજના દર્શન કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. ૭. મખોડાઘાટ દર્શન. ૮. ચૌલ સંસ્કારના યજમાન શ્રી ડુંગરશી ગોપાળ નિસર પરિવાર - થાણા (મુંબઈ). ૯. શ્રી ધનજીભાઈ નાથાભાઈ નાકરાણી પરિવાર - સુરત. ૧૦. શ્રી મગનભાઈ નાનજીભાઈ ગોળવીયા પરિવાર - ન્યાલકરણ ગ્રુપ વડોદરા. ૧૧. ચૌલ સંસ્કારમાં ઉપસ્થિત અમેરિકા, લંડન, કેનેડા વગેરે દેશોના હરિભક્તો.

વડતાલ પ્રદેશના મેઘલપુર (તા. સોજીત્રા જી. આણંદ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૧૬ થી ૨૦-૨-૨૦૧૬)

જૂનાગઢ પ્રદેશના સર (તા. જી. રાજકોટ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૧૧ થી ૧૫-૩-૨૦૧૬)

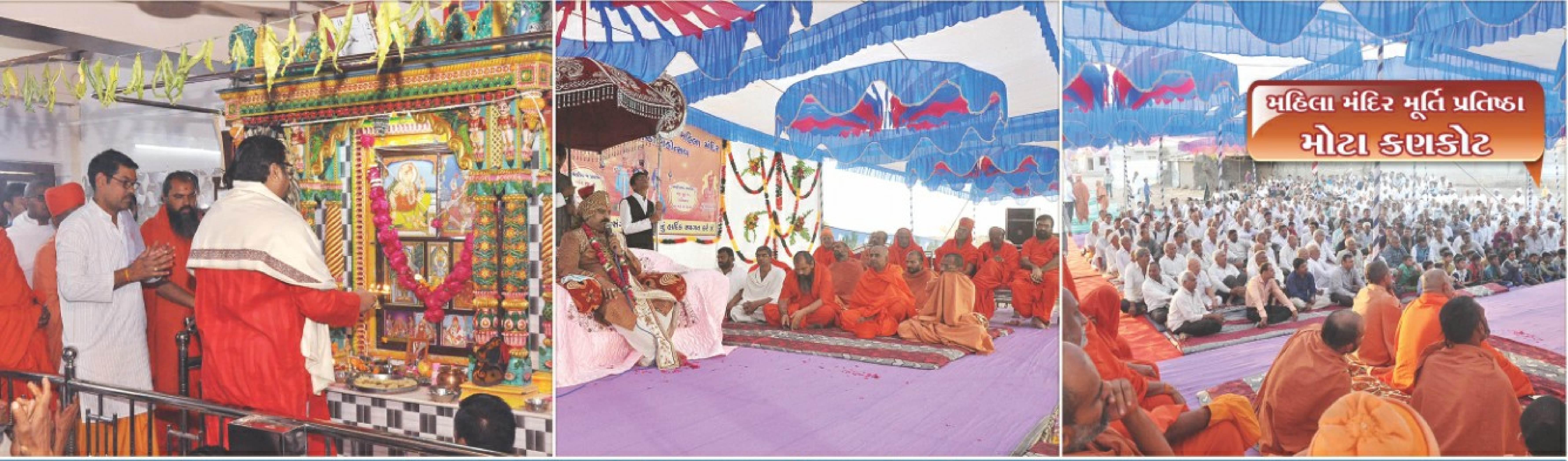

ગઢડા પ્રદેશના વલ્લભીપુર ગામને આંગણે યોજાયેલ હરિમંદિરમાં પુનઃ મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. (તા. ૧૦-૨-૨૦૧૬)

ગઢડા પ્રદેશના મોટા કણકોટ ગામને આંગણે યોજાયેલ મહિલા મંદિરમાં મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. (તા. ૧૩-૨-૨૦૧૬)

ગઢડા પ્રદેશના ઉમરાળી (તા. જી. રાજકોટ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૧૧ થી ૧૫-૩-૨૦૧૬)

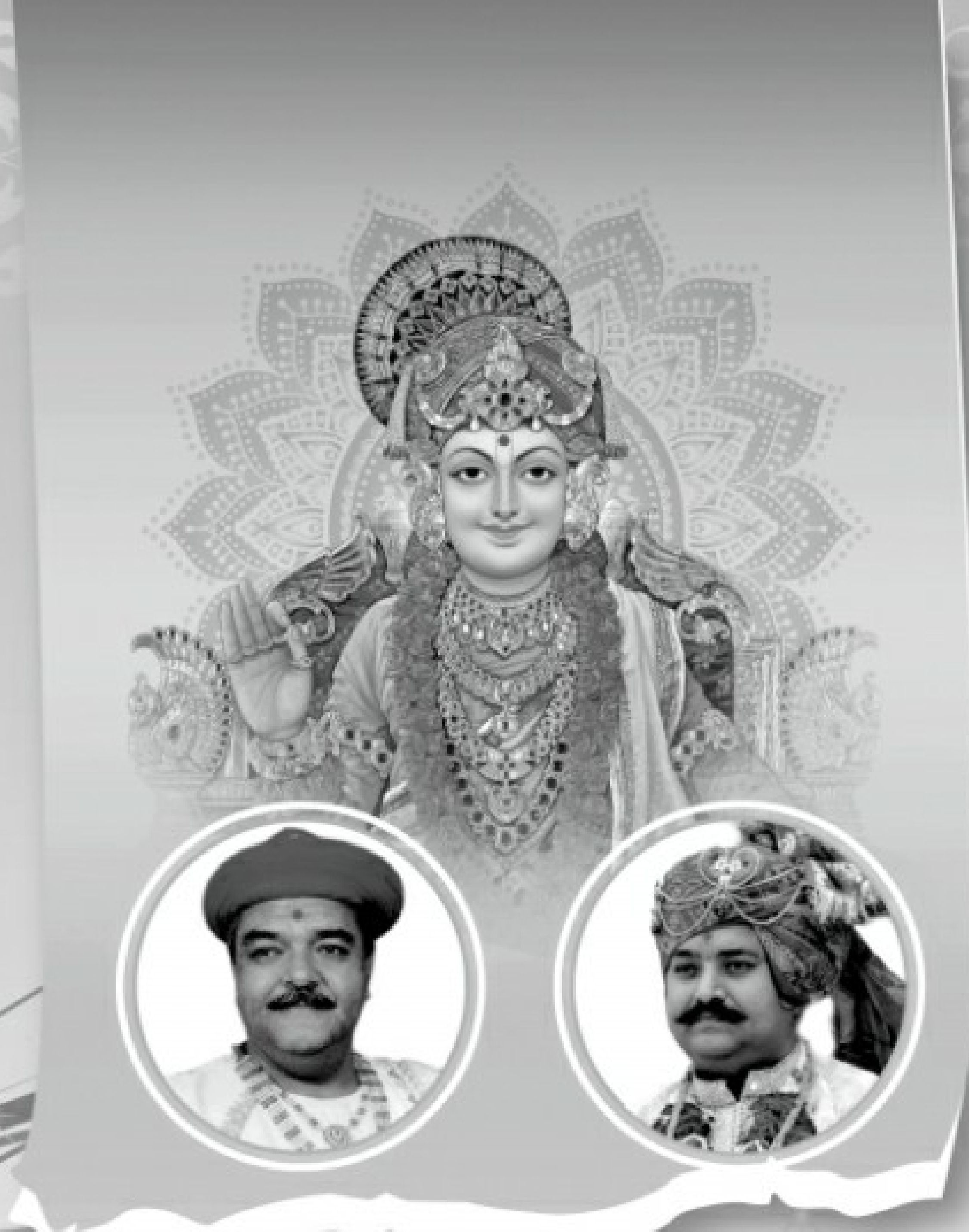

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

સંપ્રદાયનો સર્વાંગી વિકાસ કરતું શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધારનું રજિસ્ટર્ડ મુખપત્ર ઈ.સ. ૨૦૦૫ના જૂન માસથી પ્રારંભાયેલું, દર માસની ૨૦ તારીખે પ્રકાશિત થતું, આપના સમગ્ર કુટુંબ-પરિવારમાં આનંદ અને સંસ્કારની સૌરભ પ્રસરાવે અને જીવનનું અનેરું ઘડતર કરતું સામયિક.

સ્વામિનારાયણ ચિંતન

વર્ષ : ૪, અંક : ૦૨, તા. ૨૦-૦૩-૧૬

પ્રયોજક : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

અમૃતવાણી

પછી મુકતાનંદસ્વામીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, ''હે મહારાજ ! જ્યારે ભજન સ્મરણ કરવા બેસે ત્યારે ભગવાનના ભકતના અંતરમાં રજોગુણ તમોગુણના વેગ આવે ત્યારે ભજન સ્મરણનું સુખ આવતું નથી, તે એ ગુણના વેગ કેમ ટળે ?'' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, ''એ ગુણની પ્રવૃત્તિના કારણ તો દેહ, કુસંગ અને પૂર્વ સંસ્કાર એ ત્રણ છે, તેમાં દેહને યોગે કરીને જે ગુણ પ્રવર્ત્યા હોય તે તો આત્મા–અનાત્માના વિચારે કરીને ટળી જાય છે; અને કુસંગે કરીને પ્રવર્ત્યા હોય તે સંતને સંગે કરીને ટળે છે. અને જે રજોગુણ તમોગુણના વેગ એ બેયે કરીને પણ ન ટળે તે તો કોઈક પૂર્વના ભૂંડા સંસ્કારને યોગે કરીને છે; માટે એ ટળવા ઘણા કઠણ છે.''

પછી આનંદાનંદસ્વામીએ પૂછ્યું જે, ''પૂર્વના સંસ્કાર મલિન હોય તે કેમ ટળે ?'' ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, ''અતિશય જે મોટા પુરુષ હોય તેનો જે ઉપર રાજીપો થાય તેના ગમે તેવા મલિન સંસ્કાર હોય તો નાશ પામે. અને મોટા પુરૂષનો રાજીપો થયો હોય તો રાંક હોય તે રાજા થાય અને ગમે તેવાં ભૂંડાં પ્રારબ્ધ હોય તો રૂડાં થાય અને ગમે તેવું તેને માથે વિઘ્ન આવનારું હોય તે નાશ થઈ જાય.''

-ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ (વચનામૃત ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણ -૫૮)

અનુક્રમણિકા

૧.	પ.પૂ. ભાવિઆચાર્ય ૧૦૮ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના ૪૨ મા જન્મોત્સવ પ્રસંગે શ્રીચરણોમાં કોટિ કોટિ વંદના	૦૬
૨.	ષોડશ સંસ્કાર પરિચય (સોળ સંસ્કારો)	૦૮
૩.	સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા	૨૧

:: પ્રસિદ્ધ કર્તા ::

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયસ્ય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ પીઠસ્થાન સંસ્થાન-વડતાલ વતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર

તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫.

:: પ્રકંશક/મંલિક/સાત્રી ::

સાધુ પતિતપાવનદાસજી

:: સંપાદક ::

સ્વામી આનંદસ્વરૂપદાસજી (વેદાંતાચાર્ય)

:: સંકલન ::

સાધુ અમૃતસ્વરૂપદાસજી

ગુરુ : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

:: લવાજમ દર ::

બે વર્ષ : રૂા. ૧૬૦/-, પંચવાર્ષિક : રૂા. ૩૫૦/-

પચ્ચીસ વર્ષ : રૂા. ૭૫૦/-

પરદેશમાં લવાજમ : $ 200 (યુ.એસ.એ), : £ 125 (યુરોપ)

:: લવાજમ દર અંગે ગ્રાહક પત્ર વ્યવહાર ::

'ચિંતન કાર્યાલય'

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર

તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫. ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧

Visit us : www.sardharkatha.com

www.swaminarayanvadtalgadi.org

E-mail :- chintankaryalay@gmail.com

હમારા લક્ષ્ય
વિશ્વ કા કલ્યાણ હો...
Online : www.lakshyatv.com

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીની
દિવ્ય અમૃતવાણી
સમય : દરરોજ

પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે
સત્સંગ કથા પારાયણ
સમય : દરરોજ રાત્રે ૮.૦૦ થી ૧૧.૦૦

પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે
સત્સંગ કથામૃત
સમય : દરરોજ સવારે ૫.૩૦ થી ૭.૩૦

છબીકલા : શિવલાલ સુદાણી - બારમણ, મો. ૯૮૭૯૨૬૯૫૪૦

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના
નવમા વંશજ

પ.પૂ. ભાવિઆચાર્ય ૧૦૮ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના

૪૨ મા જન્મોત્સવ

સુરત-૨૦૧૬

પ્રસંગે
શ્રીચરણોમાં કોટિ કોટિ વંદના

જન્મોત્સવ ઉજવણી : ફાગણ વદ - ૫ (રંગપંચમી) તા. ૨૮-૩-૨૦૧૬, રાત્રે ૯.૦૦ કલાકે

પંચમહાલ એટલે પાંચ મહાલનો પ્રદેશ. સિંધિયાના શાસન વખતથી ગોધરા, કાલોલ, હાલોલ, દાહોદ, ઝાલોદ - આ પાંચ મહાલોનો સમૂહ 'પંચમહાલ' તરીકે ઓળખાતો હતો. આજે પંચમહાલથી પૂર્વનો ભાગ છૂટો પાડીને બનેલો જિલ્લો એટલે દાહોદ. આ સમગ્ર પ્રદેશને પૂર્વમાં મધ્યપ્રદેશ તથા ઉત્તરમાં રાજસ્થાન રાજ્યની હદ સ્પર્શ છે. તેથી 'દો-હદ' એટલે કે બે રાજ્યની હદની મધ્ય વસેલું શહેર આજે અંપભ્રશ શબ્દ થતા 'દાહોદ' તરીકે ઓળખાય છે. ગુજરાત રાજ્યની પૂર્વ પટ્ટીમાં આવેલો આ જિલ્લો આદિવાસી સંસ્કૃતિની વિશિષ્ટ પિછાણ ધરાવતો ડુંગરાળ અને વન્ય સૃષ્ટિ તેમજ જંગલ વિસ્તારથી પથરાયેલો છે.

આ અંતરાલ વિસ્તારમાં પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીએ આદિવાસી ભક્તોના ઝૂંપડે-ઝૂંપડે પધરામણી કરીને સત્સંગના બીજ રોપ્યા. તેમજ પૂ. સંતો તથા ગોધરા ધર્મકુળ આશ્રિત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ યુવક મંડળના ઉત્સાહી યુવાનોની મહેનતથી વ્યસન, વહેમ, અંધશ્રદ્ધા, હિંસા અને અનેક દુરાચારોને બદલે એ આદિવાસીઓના ઝૂંપડાઓમાં હવે પવિત્ર ભક્તિ અને સત્સંગના દીપ ઝળહળે છે. આ સત્સંગથી એ આદિવાસી પરિવારોના જીવનધોરણ ઉત્તમ કોટિના થયા છે તેમજ સમૃદ્ધિ અને ગુણવૈભવનો ઉત્કર્ષ થયો છે.

દાહોદ જિલ્લા અને તાલુકાના 'ખરોડ' ગામમાં તેમજ ગરબાડા તાલુકાના 'અભલોડ' ગામમાં સર્વાવતારી અક્ષરાધિપતિ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ **ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ**ની પૂર્ણકૃપાથી **વડતાલવાસી શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ દેશ**ના તાબાના **નૂતન હરિમંદિર** દક્ષિણ વિભાગ વડતાલ દેશ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ ગાદી પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી **આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી** તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી **ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી**ના રૂડા આશીર્વાદ આજ્ઞાથી સરધાર નિવાસી **પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી**ના સંપૂર્ણ સાથ-સહકારથી તથા **સમસ્ત ગામ સત્સંગ સમાજ**ના અથાગ પરિશ્રમથી તૈયાર થયેલ **નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર**નો તાજેતરમાં ભવ્ય **'મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ'** ઉજવાયો હતો. આ પ્રસંગે અભલોડ ગામના સરપંચ શ્રી વરસિંગભાઈ ભાભોરે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીને ૫૧ મીટરના કાપડ દ્વારા અનોખી પાઘ બાંધીને પોતાની કળાને પવિત્ર કરી હતી. આ પાઘની બાંધણીથી સરપંચશ્રીને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા તેમજ અન્ય પુરસ્કારો પણ પ્રાપ્ત થયા છે.

જન્મથી મૃત્યુ સુધીના મનુષ્યમાત્રને ઉત્તમ જીવનની શિક્ષા-દીક્ષા આપવાની મહાન ભારતીય પ્રણાલિકા

ષોડશ સંસ્કાર પરિચય (સોળ સંસ્કારો)

૧. ગર્ભાધાન, ૨. પુંસવન, ૩. સીમન્ત, ૪. જાતકર્મ, ૫. નામકરણ, ૬. નિષ્ક્રમણ, ૭. અન્નપ્રાશન, ૮. કર્ણવેધ, ૯. વિદ્યારંભ, ૧૦. ચૌલ, ૧૧. યજ્ઞોપવીત, ૧૨. વેદારંભ, ૧૩. કેશાન્ત, ૧૪. સમાવર્તન, ૧૫. વિવાહ, ૧૬. અંત્યેષ્ટિ.

સાધુ અમૃતસ્વરૂપદાસ, ગુરુ : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

સંસ્કાર એટલે શું ? **સંસ્કાર એટલે** એ જે સમાજને **સીધી લાઈન** પર રાખી શકે અને **સુખી** કરી શકે. સમાજની ગાડીને એના પરમ સુખના સ્ટેશન સુધી પહોંચાડવા માટે સંસ્કારના **ટ્રેક** જરૂરી છે. જે સમાજ પાસે સંસ્કારના ટ્રેક નથી હોતા એ સમાજની ગાડીઓ આડીઅવળી લાઈન પર ઘૂસીને સમાજમાં અકસ્માતો સર્જી બેસતી હોય છે. જે સમાજની ગાડી સંસ્કારના ટ્રેક છોડીને દોડવા લાગે છે એ પણ ખરી પડે છે.

સંસ્કાર એ સમાજનો **અનિવાર્ય** અને **અભિન્ન** હિસ્સો છે. સમાજ આર્થિક રીતે કચડાયેલો હશે તો ચાલશે, સમાજ જીવન એટલું વિકસિત નહીં થયું હોય તો પણ ચાલશે, પરંતુ જો સમાજ સુસંસ્કારી નહીં હોય તો એ નહીં ચાલે. કારણ કે **સંસ્કારી સમાજ** એક દિવસ વિકાસના **પરમ વૈભવ** સર કરી શકે છે, જ્યારે **અસંસ્કારી સમાજ** ગમે તેવો વૈભવ હોય તો પણ એને ગુમાવી બેસે છે. સંસ્કારથી સમાજ સુખી થાય છે. સંસ્કારથી સમાજનો વિકાસ થાય છે. સંસ્કાર ન હોય તો આવનારી પેઢીઓ ખરાબ માર્ગે ચડીને ભવિષ્યને **વિકરાળ** બનાવી દે છે.

સંસ્કાર માણસની **સંસ્કૃતિ** છે, સંસ્કાર માણસની પ્રકૃતિ છે અને સંસ્કાર માણસની કૃતિ છે. સંસ્કાર એટલે જે સમાજને સીધી લાઈને પર રાખે તે, અને સંસ્કાર એટલે જે સમાજને દુઃખોથી પર રાખે તે. સંસ્કાર એટલે સમાજને સાચું સુખ આપનારી **જાદુઈ છડી,** સંસ્કાર એટલે દુઃખોની આગમાં વરસી પડતી વરસાદની ઝડી. સંસ્કારથી સમાજનો **ઉદ્ધાર** થાય છે અને સંસ્કારથી એક માનવી બીજા માનવીને **પ્યાર** કરે છે.

સંસ્કાર એટલે એક માતા દ્વારા પોતાના સંતાનને અપાતી સૌથી મોટી ભેટ, સંસ્કાર એટલે એક ગુરુ દ્વારા શિષ્યોને અપાતી સૌથી **મહાન ભેટ** અને સંસ્કાર એટલે એક વ્યક્તિ દ્વારા બીજી વ્યક્તિને અપાતી સૌથી અમૂલ્ય ભેટ. સંસ્કાર એ છે જે માનવીને આનંદિત રાખે છે, સંસ્કાર એ છે જે માનવીને સેવામાં વ્યસ્ત રાખે છે અને સંસ્કાર ન હોય એ માનવી બીજાને ત્રસ્ત રાખે છે.

સંસ્કાર એ માનવજીવનનું **મૂળ** છે. મૂળ નબળા હોય એ વૃક્ષ પડી જાય છે, એમ જે માનવીના સંસ્કાર નબળા હોય એ માનવી બહુ ટકી શકતો નથી. જેટલા મૂળ મજબૂત એટલું વૃક્ષ મજબૂત. એ જ રીતે માનવીના સંસ્કારો જેટલા **મજબૂત** એટલું જ એનું જીવન મજબૂત. જીવનની મજબૂતી **સંસ્કાર** છે, જીવનની **સાર્થકતા** સંસ્કાર છે અને જીવનની **ધન્યતા** પણ સંસ્કાર જ છે.

જે રીતે વૃક્ષના મૂળને મજબૂત કરવા માટે વૃક્ષ છોડ હોય ત્યારથી જ એને યોગ્ય રીતે પાણી અને ખાતરનું **સિંચન** કરવું પડે છે. એ જ રીતે માનવીમાં એની બાલ્યાવસ્થાથી જ પ્રેમ, માયા, દયા જેવા સંસ્કારોનું સિંચન કરવું પડે છે. તો જ એના મૂળ મજબૂત થાય છે. સંસ્કાર દ્વારા જીવનની **ઊંચાઈ** અને **ઊંડાઈ** બંનેને સ્પર્શ કરી શકાય છે. સંસ્કાર દ્વારા જીવનને **ઝળહળતું** કરી શકાય છે.

સંસ્કાર જીવનનો **ખરો આકાર** છે. સંસ્કાર વિનાનો માનવી આકાર વિનાનો છે. સંસ્કારને જોઈ શકાતા નથી પણ અનુભવી જરૂર શકાય છે. સંસ્કાર ન હોય એ માણસ ગટર જેમ ગંધાતો હોય છે. એના શબ્દોમાંથી અમૃતને બદલે વિષ જ ઝરતું હોય છે, એ ગમે તેટલો રૂપાળો હોય તો પણ જોનારાને તો એ કદરૂપો જ લાગે છે. સંસ્કાર વિહીન માણસની કદરૂપતા પર કોઈ **કૃત્રિમ મેકઅપ** લાગતો નથી. એને સ્વરૂપવાન બનાવવાનો એક અને માત્ર એક જ મેકઅપ છે અને એ છે સંસ્કાર. સંસ્કારની પીંછી ફરે એટલે માણસ દેખાવડો અને આવકારવા જેવો લાગે છે.

સંસ્કાર વિહીન માણસની આંખમાં હંમેશાં **વિકૃતિના સાપોલિયા** રમતા હોય છે. એમાં કોઈ ભાવ મળતો નથી, કારણ કે - સંસ્કાર એના સ્વભાવમાં હોતા નથી. જેનામાં સંસ્કાર નથી એનામાં કશું જ નથી. સંસ્કાર સર્વસ્વ છે, સંસ્કારથી સર્વસ્વ નીખરી શકે છે. સંસ્કારી માણસની સુવાસને દૂર દૂર સુધી ફેલાવા માટે કોઈ હવાની પીઠની જરૂર પડતી નથી.

સંસ્કાર એ માણસના આત્માને સ્વચ્છ કરતી **સાવરણી** છે. સંસ્કારથી માણસનો આત્મા **સ્વચ્છ** રહે છે અને આત્મા સ્વચ્છ હોય તો શરીર તો આપોઆપ સ્વચ્છ રહે છે. જે રીતે માત્ર આંગણું સ્વચ્છ રાખવાથી ઘર સ્વચ્છ નથી બની જતું એમ માત્ર શરીર સ્વસ્થ રાખવાથી આત્મા પણ સ્વચ્છ નથી બની જતો. આત્માને અને મનને સ્વચ્છ રાખવા માટે **સંસ્કારી** હોવું અને સંસ્કારી બનવું અત્યંત જરૂરી છે.

આપણે રોજ સવારે ઘરમાં **ઝાડુ** મારીએ છીએ. રોજેરોજ સફાઈ થતી હોવા છતાં રોજેરોજ કંઈક ને કંઈક કચરો, માટી ઈત્યાદિ નીકળે જ છે. એ જ રીતે મનને પણ રોજ સંસ્કારની સાવરણીથી સાફ કરવું આવશ્યક છે. કારણ કે, આજના જમાનામાં મન રોજ ને રોજ કંઈક ને કંઈક બૂરાઈઓ અને દુર્ગુણોથી ખરડાતું રહે છે. રોજેરોજ આ કાર્ય કરીશું તો જ મન અને આત્મા સ્વચ્છ રહી શકશે. રોજબરોજ, ઘડી દર ઘડી મનમાં અવનવા વિકારો-પ્રકારો અને આકારો પ્રવેશતા જ રહે છે. એ સાફ કરવા માટે **સંસ્કારની સાવરણી** ફેરવતા રહેવું તે અતિ જરૂરી છે.

હૃદય શાંત, સ્વચ્છ અને આરસના મહેલ જેવું ડાઘ-ડૂઘ વિનાનું કરવું હોય તો **સંસ્કારનો દીવો** પ્રગટવો જોઈએ. પછી જે અજવાળું આવે એ આખા જીવનને ઉજાસી દે છે.

સમાજના એકેએક નાગરિકનું પહેલું **કર્તવ્ય** છે સંસ્કારોનું સિંચન કરવું અને સંસ્કારોની સુરક્ષા કરવી. માત્ર એક વખત સંસ્કારો આપી દીધાથી જ કોઈ માણસનું કામ પૂરું થઈ જતું નથી. એ સંસ્કારો સમાજમાં જળવાઈ રહે તે માટે પણ સતત

અને અવિરત રીતે **સજાગ** રહેવું પડે છે. માણસે પોતે તો સંસ્કારી રીતે જીવવાનું જ છે પણ એના સંપર્કમાં આવનારા બધાને સંસ્કારી બનાવવાના છે. જે રીતે **ફૂલ** એની **સુવાસ** સમાજના તમામ લોકો માટે ફેલાવે છે, એમ સંસ્કારની સુવાસથી બીજા સુવાસિત થાય તો જ એ સંસ્કાર **સાર્થક** થાય છે.

ઈશ્વર પેટલીકરે કહ્યું છે કે, ''માનવીની સમાધાન વૃત્તિ પરથી સંસ્કારિતાનું **સાચું માપ** નીકળે છે.'' આપણી સંસ્કારિતા **સમાધાન વૃત્તિ** પરથી માપી શકાય છે.

માનવી જન્મથી શૂદ્ર બનીને જ અવતરે છે, પણ **સારા સંસ્કાર** પડવાથી જ તે **ખરો દ્વિજ** બને છે. જે સંસ્કાર હૃદયમાં મૂળ બદ્ધ થઈ જાય છે તે મનુષ્યનો જીવનપર્યંત સાથ નથી છોડતા. સંસ્કારો માનવીને મહાન બનાવે છે અને મહાનતા જ માનવીનું **સાચું ઘરેણું** છે.

માણસના વાણી અને વર્તનથી પણ એ કેટલો સંસ્કારી છે એનો **અંદાજ** લગાવી શકાય છે. બીજા પ્રત્યેની એની **ભાવના** કેવી છે એ એના સંસ્કારનો **માપદંડ** છે. સંસ્કાર હૃદયથી જ શક્ય બને છે. સંસ્કાર માટે મોટું દિલ અને મહાન આત્મા જોઈએ. માનવીના સંસ્કારો થકી જ **સંસ્કૃતિનું જતન** થઈ શકે છે. જન્મે ત્યારે બધા જ જીવો સરખા જ હોય છે, પણ જેમ જેમ એનો **વિકાસ** થતો જાય તેમ તેમ એનામાં સજ્જન અને દુર્જન એવા ફાંટા પડતા જાય છે.

આ દુનિયામાં જે સજ્જનો છે એ બધાની ભલાઈ, પ્રામાણિકતા, માયા અને પ્રેમ પાછળ સુસંસ્કારોનું સિંચન **કારણભૂત** છે. જે માણસોમાં સારા સંસ્કારો સિંચાય છે એ જ **સારા માણસ** બની શકે છે. જે માણસોમાં વાસના, લોભ, લાલચ જેવા કુસંસ્કારો સિંચાય છે એ દુર્જનો રૂપે પ્રગટ થાય છે.

સાર એ છે કે દુનિયામાં જે કંઈ ખરાબ થઈ રહ્યું છે, જે અનૈતિક થઈ રહ્યું છે, જે આતંક ફેલાયો છે એની પાછળ માત્ર અને માત્ર **સંસ્કારોનો અભાવ** જ **કારણભૂત** છે. સંસ્કાર ન હોય એ માણસ જ આ પ્રકારના કાર્યો કરવા પ્રેરાય છે. માટે સંસ્કારો સિંચો અને સંસ્કારો ગ્રહણ કરો. એ જ આ સમાજના ઉત્થાન માટે જરૂરી છે.

માનવ માટે સંસ્કાર મેળવવા **જરૂરી છે. સંસ્કાર વગરનો માનવી** પથ્થર સમાન છે. સંસ્કાર વિનાનો માનવી કોલસા સમાન છે. જે રીતે સોનું ખાણમાંથી કાઢીએ ત્યારે એ જોવું પણ ના ગમે તેવું હોય છે. પણ એને ભઠ્ઠીમાં તપાવીને ટીપવામાં આવે, એના પર **સંસ્કારકર્મ** કરવામાં આવે એટલે એ સોનું પ્રિય બની જાય છે. એ જ રીતે માનવી પર સંસ્કારકર્મ કરવું અતિ આવશ્યક છે. સોનાની જેમ માણસ સંસ્કારોની ભઠ્ઠીમાં તપે નહીં અને સંસ્કારની એરણે ટીપાય નહીં ત્યાં સુધી એ કોઈને આકર્ષી શકતો નથી અને કોઈનો **પ્રિય** પણ બની શકતો નથી.

સુવર્ણ સુવર્ણ હોવા છતાં સંસ્કારકર્મ વિના એ **સુવર્ણ** લાગતું નથી કે કોઈ એને માનતું પણ નથી. એવી જ રીતે માનવી માનવી તરીકે જનમ્યો હોવા છતાં સંસ્કાર વિના એ માનવી તરીકે **માન-પાન** પામતો નથી.

સંસ્કાર માત્ર સુવર્ણ માટે જ નહીં, દુનિયાના દરેક પદાર્થ, દરેક જીવ માટે સંસ્કાર જરૂરી છે. સંસ્કાર ન હોય તો પદાર્થનું કોઈ મૂલ્ય નથી રહેતું અને અમૂલ્ય માનવી પણ માટી થઈ જાય છે. સંસ્કારથી માટી મૂર્તિ થઈ શકે છે અને માનવી **મહાપુરુષ** થઈ શકે છે.

મનુષ્ય જન્મે પછી એણે **સોળ સંસ્કાર** ધારણ કરવા પડે છે. હિન્દુ ધર્મમાં આ સોળ સંસ્કારની વાત બહુ સુંદર રીતે વર્ણવી છે. ઉંમરના જુદા જુદા પડાવે, જીવનના **જુદા જુદા અવસરે** મનુષ્યે આ સોળ સંસ્કારો લેવા પડે છે.

આ સોળ સંસ્કારો લઈને જ મનુષ્ય મહાન બને છે. હિન્દુ પદ્ધતિએ બહુ જ ખૂબીપૂર્વક માનવ માટે તૈયાર કરેલા આ સોળ સંસ્કાર એના જીવનને બાગમાં પલટાવી નાખનારા છે. દરેક સંસ્કારમાં એક **કમિટમેન્ટ** છે. દરેક સંસ્કારમાં એક **વચન** છે. માણસે પોતાની જ જાત માટે પોતે કરવાના કાર્યોનું એ વચન છે. પોતા માટે પોતાની જાત માટે કરેલો વાયદો એટલે આ **સોળ સંસ્કારો.**

માણસ જ્યારે આ સોળ સંસ્કારોનો સ્વીકાર કરે છે ત્યારે એના શરીરમાં એક **ઓરા** (તેજસ્વિતા) ઊભી થાય છે. જ્યારે માણસ સંસ્કારો સાથે જોડાય છે ત્યારે એ એના મૂળ સાથે જોડાય છે. માનવીના મૂળ જ એના આવનારા કુળના સુખ-દુઃખના કારણ હોય છે. સંસ્કારોમાં એ **વિશેષતા** છે કે એ એક માનવીથી માંડીને એક પેઢીમાં અને એક પેઢીને લઈને આવનારી દરેકે દરેકે પેઢીમાં **સ્થાનાંતરિત** કરી શકાય છે.

આપણા વૈદિક ઋષિમુનિઓએ **'વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્'**નો વિચાર આપીને બધાને એકસૂત્રમાં બંધાઈને રહેવાનું શીખવ્યું છે. ખરેખર આ વિચાર માનવ સમાજને એક રાખવામાં અતિ સફળ રહ્યો છે. આ ચિંતનથી જ આજે આપણે ન કેવળ ભારતીય માનવ સમાજ પરંતુ સમગ્ર વિશ્વનો માનવ સમાજ એકત્વ અને સમત્વને અનુભવતો થયો છે. આ આપણી **પ્રાચીન પરંપરા**ની અનમોલ **ધરોહર** છે. આ આપણી સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારની **પ્રાણધારા** છે. આ આપણી જ્ઞાન-સંપદાની ઉદારતા, માનવીય સદ્ભાવનાને **પ્રામાણિત** કરે છે. જો આ આપણી ઉદાર વિચારધારા જન-જનના હૃદય સુધી ન પહોંચી હોત તો ભારત દેશ અને ભારતીય માનવ પર અનેકવિધ બર્બર આક્રમણ દ્વારા વિજયની લાલસા માટે આવેલ વિદેશીઓના હાથે આપણો

સમાજ સમુદ્રના મહાસાગરમાં ડૂબી ગયો હોત, પરંતુ એવું ન બન્યું. કારણ કે આપણા માનવ સમાજને ઋષિમુનિઓની **સંસ્કૃતિ** મળી છે, જેના **પાયા** ખૂબ ઊંડા છે.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રીના ૯૧માં શ્લોકમાં **ગર્ભાધાન આદિ સંસ્કાર** કરવાની **આજ્ઞા** કરતા કહે છે :- 'संस्काराश्चाह्निकं श्राद्धं यथाकालं यथाधनम् । स्वस्वगृह्यानुसारेण कर्तव्यं च द्विजन्मभिः॥' - અને જે દ્વિજ હોય તેમણે ગર્ભાધાનાદિક સંસ્કાર તથા આહ્નિક તથા શ્રાદ્ધ એ ત્રણ જે તે પોતાના ગૃહ્યસૂત્રને અનુસારે કરીને જેવો જેનો અવસર હોય અને જેવી ધન-સંપત્તિ હોય તે પ્રમાણે કરવા.

ધર્મ સનાતન સત્ય છે. જેનો પ્રવાહ અનાદિકાળથી **અવિરત** ચાલ્યો આવે છે. હજારો વર્ષોથી ચાલી આવતી આ ધર્મધારામાં પ્રગતિ, પતન અને વિકાસના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાય છે. કારણ કે યુગની પરિસ્થિતિઓમાં ધર્મનું બાહ્યચિહ્ન બદલાતું હોય છે, પરંતુ આંતરિક **ધર્મધારા** વહેતી જ રહે છે અને સમયે સમયે માનવના હૃદયને ભીંજવતી રહે છે.

સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિના **અનન્ય સંબંધ** હોય છે. જન્મથી લઈને મરણ સુધી મનુષ્ય જુદાં-જુદાં પ્રકારના સંસ્કારોથી બંધાયેલો છે. આ સંસ્કારો જ માનવને શોભાવે છે, સંભાળે છે અને શુદ્ધ કરે છે. આ સંસ્કારો જ માનવજીવનની **પૂર્ણતા** અને **પરિચય** કરાવે છે.

આપણી સંસ્કૃતિમાં એવા એવા ગૌરવશાળી **સૂત્રો** અને **સિદ્ધાંતો** છે જે સંસ્કારોના માધ્યમથી મળે છે. આ ગૌરવશાળી સિદ્ધાંત માનવજીવનની શૈલી અને આચાર-વિચારની **શિક્ષા** આપે છે. આવા ચિંતનથી જે આપણા ઋષિમુનિઓએ ગર્ભાધાનથી લઈને અંત્યેષ્ટિ સંસ્કાર સુધીનું **વિધાન** બતાવીને માનવને પોતાનું કર્તવ્યનું **જ્ઞાન** આપ્યું. સારા સંસ્કારના બળ પર જ માનવ સંસ્કારવાન કહેવાય છે અને સમાજમાં **સન્માનિત પદ** પ્રાપ્ત કરે છે.

સંસ્કાર વિના માનવ અસંતુલિત, અસંસ્કૃત, નિયંત્રણહીન અને ઉચ્છૃંખલ બની જાય છે. સંસ્કાર આપણી **બુદ્ધિ-વિવેકમાં વૃદ્ધિ** કરે છે અને અનુશાસિત બનાવે છે. પ્રેમ, સૌહાર્દ, સદ્‌ભાવના અને વિશ્વાસનું વાતાવરણ સંસ્કારથી જ જોવા મળે છે.

સંસ્કાર ગ્રહણ કરવામાં ભારત **પવિત્રભૂમિ** છે. જ્યાં ધનથી વધારે સંસ્કારનું **મહત્ત્વ** માનવામાં આવે છે. ભારતદેશમાં માનવજીવનનું મૂલ્યાંકન અધિક માનવામાં આવ્યું છે, તેથી માનવજીવનમાં સરળતા અને ઉદારતા હોવી જરૂરી છે. તેને માટે સંસ્કારની અતિ આવશ્યકતા છે.

બાળકોમાં **શિષ્ટાચાર** હોવો અતિ જરૂરી છે. જો બાલ્યાવસ્થામાંથી જ ઉત્તમ સંસ્કાર અને ગુણો આપવામાં આવે તો તેનો પ્રભાવ **જીવનભર** રહે છે. જે વ્યક્તિના જીવનમાં સંસ્કારનો પ્રભાવ પડ્યો છે તે જ સાચો અને **પૂર્ણ માનવ** બન્યો છે.

વર્તમાન સમયમાં તીવ્ર ગતિથી **માનવતાનું મૂલ્યાંકન** ઘટતું જાય છે અને આપણી નૈતિકતાનું પતન થઈ રહ્યું છે, તેનું ચિંતન કરવું અતિ જરૂરી છે. સંસ્કાર વિના આપણે અસ્થિરતા, ભય નિરાશા, હિંસા, દ્વેષ, પરસ્પર વૈરભાવ આદિથી ગ્રસ્ત થતા જઈએ છીએ. જેના પરિણામ સ્વરૂપે આપણે માનવતાનું અસ્તિત્વ ગુમાવી રહ્યા છીએ. આવું શા માટે થઈ રહ્યું છે ? તેનું ચિંતન કરવાથી જણાશે કે જીવનમાં સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિનો અભાવ છે. સંસ્કાર મનુષ્યજીવનનું મૂળ છે. આપણે સંસ્કારવાન બનવું પડશે ત્યારે જ આપણી સંસ્કૃતિ ટકી રહેશે. સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિમાં બિલકુલ ભેદ નથી. સંસ્કૃતિનો અર્થ છે ધર્મ. ધર્મનું પાલન કરવાથી જ માનવ માનવ બને છે. અન્યથા ભોજન કરવું, સૂવું, રોવું, ધોવું, ભયભીત થવું, જીવવું અને મરવું, સંતાન ઉત્પન્ન કરવા આ બધું પશુ-પક્ષી પણ કરે છે. પશુ-પક્ષીમાં અને મનુષ્યમાં ભેદ શું છે ? ભેદ એટલો જ છે કે, ઉપરોક્ત બધી ક્રિયા કરે છે તે સંસ્કારના રૂપમાં કરે છે. ગાય-ભેંસ, ઘોડા-ઘેટાં-બકરાં આદિ જેવું ખેતરમાં અનાજ પાકે છે તેવું જ ખાય છે. પરંતુ મનુષ્ય તે અનાજનું સંસ્કરણ દ્વારા શુદ્ધ કરે છે ને પછી તેનો ઉપયોગ કરે છે. મનુષ્યની તમામ ક્રિયાઓમાં **સંસ્કાર** હોય છે જ્યારે પશુ-પક્ષીની ક્રિયામાં સંસ્કાર નથી હોતા.

માનવતા સંસ્કારથી જ જાણી શકાય છે. જીવનને સુસંસ્કૃત અને સંયમિત કરવા માટે શાસ્ત્રોમાં **વિવિધ સંસ્કારો** બતાવ્યા છે. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં શાસ્ત્રોક્ત સંસ્કાર આધ્યાત્મિક જીવન-સાધનાનો આધાર છે. જેનું પાલન કરવાથી બંધનોથી મુક્ત થઈને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. સંસ્કારયુક્ત જીવનથી આ લોક અને પરલોક તથા સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સુધારી શકાય છે.

બધા સંસ્કારો ધર્મના આધારે હોવા છતાં પણ સંપૂર્ણ **વૈજ્ઞાનિક** છે. એક-એક સંસ્કારની ક્રિયાઓ પાછળ વિજ્ઞાન છુપાયેલું છે, જેનું પાલન જીવનમાં અતિ ઉપયોગી છે. સંસ્કારથી જ જીવન **શુદ્ધ** બને છે. સોનાને શુદ્ધ કરવા માટે અગ્નિમાં તપાવવું પડે છે. અગ્નિમાં સંસ્કારિત થયેલું સોનું ઉત્તમ ગણાય છે તેવી જ રીતે સંસ્કારથી શુદ્ધ થયેલ માનવ **ઉત્તમ** બને છે.

બાળક પોતાના પરિવારમાં સંસ્કારિત થાય છે સમયાંતરે યુવા અને વૃદ્ધ થાય છે. તે સંસ્કાર પોતાના બાળકને આપે છે આ પ્રમાણે પેઢી દર પેઢી સંસ્કારની પરંપરા ચાલું રહે છે. તેથી આપણા **ઋષિમુનિઓ**એ અનેક **ધર્મગ્રંથો**માં કહ્યું છે કે, ''સંસ્કાર જન્મોજન્માન્તર સુધી સાથે રહે છે.'' અર્થાત્ વ્યક્તિ

પોતાના નવા જીવનનો પ્રારંભ કરતે સમયે પૂર્વજન્મના સંસ્કારને પણ ગ્રહણ કરે છે. આ સત્ય હકીકત છે, કારણ કે આત્મા નિત્ય છે અને સંસ્કાર આત્માથી જોડાયેલ છે. જ્યાં આત્મા જશે ત્યાં શુભાશુભ સંસ્કાર પણ સાથે જશે. આત્માને નવું શરીર મળે ત્યારે સંસ્કાર સાથે આત્મા તેમાં પ્રવેશ કરે છે. પૂર્વજન્મની સ્મૃતિઓ પણ સાથે આવે છે, તેથી જીવન સંસ્કારી હોવું જોઈએ. તેના માટે શાસ્ત્રોમાં **સોળ સંસ્કાર** કહ્યા છે તેને સમય સમય પ્રમાણે કરવા જોઈએ. સંસ્કાર ગ્રહણ કરવા માટે કર્મકાંડની જરૂર પડે છે તેના દ્વારા ગર્ભાધાનથી લઈને અંત્યેષ્ટિ સુધી સંસ્કાર કરવામાં આવે છે.

મનુષ્ય પોતાના જીવનને વધુ સુંદર, વધુ પવિત્ર, વધુ પ્રગતિશીલ બનાવવા **સુસંસ્કૃત** થતો રહ્યો છે. કારણ કે જીવનને સંસ્કારી કરી શકાય છે એવું **જ્ઞાન** કેવળ મનુષ્યને જ છે. આથી જ તેણે પથ્થરયુગના આદિવાસી જીવનમાંથી ખેતી-ઔષધિ-વિનિમય વગેરે **વ્યવહારલક્ષી પ્રવૃત્તિઓ** પ્રકૃતિ દ્વારા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા તન-મન તથા બુદ્ધિના સંસ્કારને આધારે શરૂ કરી.

પ્રકૃતિ દ્વારા મળેલા તન-મન અને બુદ્ધિને સંસ્કારવાથી માનવ જીવનને **આત્મસાક્ષાત્કાર** તરફ લઈ જઈ શકાય તે માટે આપણા ધર્મજ્ઞ અને સમાજમર્યાદાના રક્ષક ઋષિવર્યોએ 'સંસ્કાર' રૂપે ધાર્મિક **વિધિવિધાનો**ની વિશ્વને **ભેટ** આપી.

પરમાત્મા દ્વારા રચાયેલી આ સૃષ્ટિમાં અનેક પ્રકારની કુદરતી સંપદા જોવા મળે છે, જેને આપણે **પ્રકૃતિ** કહીએ છીએ. પર્વતો, નદીઓ, વૃક્ષો વગેરે પ્રકૃતિજન્ય પદાર્થો પરમાત્મા દ્વારા જે અવસ્થામાં નિર્માણ પામ્યા છે, એને આપણે એ જ અવસ્થામાં જોઈએ છીએ. આશ્ચર્યથી ભરપૂર અને મનોહર પ્રાકૃતિક પદાર્થોનું નિર્માણ જીવ-પ્રાણીમાત્રની સુખાકારી માટે હોય છે. પૃથ્વી ઉપર વસનારા સર્વ જીવો પ્રાકૃતિક સંપદાનો ઉપયોગ કરી પોતાનો જીવન-નિર્વાહ ચલાવે છે.

મનુષ્યેતર જીવો એ કુદરતી સંપદાનો સીધો જ ઉપયોગ કરે છે, જ્યારે મનુષ્યો એ સંપદાને **સુસંસ્કારિત** કરી **ઉપયોગ**માં લે છે. કુદરત તરફથી મળેલ પદાર્થોમાં ગુણાધાન (ગુણોનો ઉમેરો) કરી તેને વધારે સંસ્કારિત કરે છે અને પોતાના જીવનને **સુખાકારી** બનાવે છે. ખીણમાંથી મળેલું સોનું કુદરતી છે, પરંતુ તેને અલંકારિત કરવાની પ્રક્રિયાને **સંસ્કાર** કહેવામાં આવે છે. કપાસમાંથી કપાસિયા દૂર કરી, કાપડ વણવું તથા દરજી પાસે સિલાઈ કરાવી વસ્ત્રો બનાવવા એ સંસ્કારની **પ્રક્રિયા** છે.

કોઈ વસ્તુ-પદાર્થને પોતાની મૂળ અવસ્થા-સ્થિતિથી વધારે સુંદર, મનોહારી બનાવવાની ક્રિયાને **સંસ્કાર** કહેવાય છે. કોઈ સાધારણ અથવા વિકૃત વસ્તુ-પદાર્થને વિશેષ ક્રિયાઓ દ્વારા ઉત્તમ બનાવવાની ક્રિયા એ જ સંસ્કાર. પરમાત્માએ આપેલી અનેક સંપદાઓમાં **માનવ શરીર** પણ **અમૂલ્ય બક્ષિસ** છે. માનવ શરીર એ કેવળ પંચભૂતનું પૂતળુ નથી, તેમાં એક ચૈતન્ય સાથે મળેલ મનુષ્ય દેહને જ્યારે યોગ્ય ક્રિયા-પ્રક્રિયા દ્વારા સંસ્કારિત કરી મહેકાવવામાં આવે છે, ત્યારે મનુષ્યદેહની સુંદરતામાં **સુગંધ** ભળે છે અને આસપાસના અન્ય જીવોને પણ સુગંધિત કરે છે.

'संस्क्रियते अनेन इति संस्कारः' - મનુષ્યજીવનને મન-કર્મ-વચને પવિત્ર બનાવવું એ જ સંસ્કાર છે. આપણા દરેક વિચારો તથા પ્રવૃત્તિઓ મન દ્વારા ઉઠતા તરંગોને આધારે હોય છે, માટે મનને સંસ્કારિત કરવાની ખૂબ જરૂર રહે છે. આપણા ઋષિમુનિઓએ માનવજીવનનું ઊંડું અધ્યયન કરી તેનો પૂર્ણ વિકાસ થાય, શરીર-મન-આત્માની **સર્વાંગીણ ઉન્નતિ** થાય એ માટે શાસ્ત્રોમાં **સોનેરી સૂચનો** કર્યા છે અને જીવનચર્યાના **નિયમો** ઘડ્યા છે.

એ જીવનચર્યાના નિયમોને ઋષિઓએ સ્મૃતિ-ધર્મશાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યા છે, જેને આપણે **સંસ્કાર** કહી શકીએ. જે સંસ્કારોની અસર માનવજીવન ઉપર સૌથી વધારે છે એવા 'સોળ સંસ્કારો' મુખ્ય છે. આ સોળ સંસ્કારોને મુખ્ય **ત્રણ ભાગ**માં વહેંચી શકાય, જેમ કે મલાપનયન, અતિશયાધાન અને ન્યૂનાંગપૂરક.

દર્પણ ઉપર રહેલી ધૂળને, ગંદકીને સાફ કરી દર્પણ સ્વચ્છ બનાવવું એટલે કે કોઈ પદાર્થ (વસ્તુ)ને શુદ્ધ કરી પોતાના મૂળ રૂપમાં લાવવાની ક્રિયાને **'મલાપનયન'** કહે છે.

શુદ્ધ કરેલા દર્પણને રંગ-રોગાન કરી, ફ્રેમ લગાવી દીવાલે ટીંગાડવું એટલે કે કોઈ વસ્તુ-પદાર્થને વધારે સુંદર બનાવવા બીજા પદાર્થનો સહયોગ લેવામાં આવે તેને **'અતિશયાધાન'** કહે છે. તેલ, મરચું, મીઠું, હળદર વગેરે મસાલાઓના ઉપયોગ વડે દૂધીનું શાક બનાવવું એટલે કે શુદ્ધ અને સંસ્કારિત ઘણા પદાર્થોને ભેગા કરી કોઈ એક પદાર્થનું નિર્માણ કરવાની ક્રિયા તેને **'ન્યૂનાંગપૂરક'** કહે છે.

ગર્ભધારણથી માંડી મૃત્યુપર્યંત જીવ-શરીર સાથે જોડાયેલી અશુદ્ધિને સાફ કરવી તથા વિશેષ ગુણોને ઉમેરવાની વિશિષ્ટ વિધિને સંસ્કાર કહે છે. માટે હિન્દુ ધર્મમાં આ સોળ સંસ્કારોનું **ખૂબ મહત્ત્વ** છે.

સંસ્કાર એટલે વારંવાર થતી સુધારણાઓ, સંસ્કરણોનો પરિપાક. જૈમિનિસૂત્રમાં **સંસ્કારની વ્યાખ્યા** કહેતા કહ્યું છે : 'संस्कारो नाम स भवति यस्मिन् जाते पदार्थो भवति योग्यः कस्यचिदर्थस्य।' - અર્થાત્ સંસ્કાર એ છે કે જેના દ્વારા કોઈ પદાર્થ કે વ્યક્તિ કોઈ કાર્ય માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી લે છે. વળી તંત્રવાર્તિક કહે છે : 'ज्ञानशक्तिबलैश्वर्यवीर्यतेजांस्यशेषतः । भगवच्छब्दवाच्यानि विना हेयैर्गुणादिभिः ।।' - અર્થાત્ સંસ્કાર એ

ક્રિયાઓ કે રીતિઓ છે, જે **યોગ્યતા પ્રદાન** કરે છે. આમ, 'સંસ્કાર એટલે કોઈક વિધિ દ્વારા કોઈક નવો ગુણ ઉમેરવો અને દોષ દૂર કરવો.' યોગ્યતા બે પ્રકારની હોય છે. પાપમુક્ત થવાથી ઉમેરાતી યોગ્યતા, અને નવા ગુણો ઉમેરાવાથી મળતી યોગ્યતા. જીવનમાં આવશ્યક ગુણો આવે, વધુ સુંદર અને પ્રગતિશીલ બનાય તેમજ અનિષ્ટ તત્ત્વો દૂર થાય એ **જીવનનો સંસ્કાર** છે. આવા સંસ્કારમય જીવનનો આદર્શ સિદ્ધ કરવા વૈદિક કાળના લોકોએ જે **શાસ્ત્રવિહિત** ક્રિયાઓ સૂચવી અને જે ધાર્મિક **વિધિ-વિધાનો** આપ્યા તે મુખ્યત્વે ૧૬ વિભાગમાં વહેંચાયા.

૧. ગર્ભાધાન, ૨. પુંસવન, ૩. સીમન્ત, ૪. જાતકર્મ, ૫. નામકરણ, ૬. નિષ્ક્રમણ, ૭. અન્નપ્રાશન, ૮. કર્ણવેધ, ૯. વિદ્યારંભ, ૧૦. ચૌલ, ૧૧. યજ્ઞોપવીત, ૧૨. વેદારંભ, ૧૩. કેશાન્ત, ૧૪. સમાવર્તન, ૧૫. વિવાહ, ૧૬. અંત્યેષ્ટિ.

મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે : 'जन्मना जायते शूद्रो संस्कारात् द्विज उच्यते ।' - અર્થાત્ જન્મથી દરેક વ્યક્તિ શૂદ્ર એટલે કે અપવિત્ર હોય છે, પરંતુ જ્યારે તેના ઉપર વિવિધ સંસ્કારો કરવામાં આવે છે ત્યારે દ્વિજપણાને પામે છે. જન્મથી કોઈ વ્યક્તિ હીન કે મહાન નથી, પરંતુ તેના ઉપર કરવામાં આવેલા સંસ્કારોથી તેની પાત્રતાનું મૂલ્ય અંકાય છે.

શરીર ઉપર કરવામાં આવેલા સંસ્કારોને કારણે બળ, બુદ્ધિ, આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થતી હોય છે. તન-મન અને જીવને લાગેલા દોષો, અશુદ્ધિઓ સંસ્કારના કારણે દૂર થયા બાદ જ વ્યક્તિ શ્રેય, પ્રાપ્તિનો અધિકારી બનતો હોય છે.

વિશ્વના લગભગ તમામ ધર્મોમાં આ **સંસ્કારોની પ્રથા** કોઈને કોઈ રીતે જોવા મળે છે. જેમ કે - મુસ્લિમોમાં સુન્નત, ખ્રિસ્તીઓમાં બેપ્ટીઝમ ઉપરાંત નામકરણ, વિવાહ, અંત્યેષ્ટિ જેવા સંસ્કારો પણ **વિવિધ ધર્મો**માં પ્રચલિત છે.

આ સંસ્કારો કરવા પાછળનું કારણ વ્યક્તિમાં નવા ગુણોનું આરોપણ કરી વૈયક્તિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક ઉણપોને દૂર કરી તેને **સર્વાંગ સુંદર** બનાવવાનો પ્રયાસ છે. આજે સમાજમાં જેટલી સુખ-સમૃદ્ધિ વધી છે, એટલી જ સામે અરાજકતા પણ વધી છે. આની પાછળનું કોઈ કારણ હોય તો તે સંસ્કારોની ઉણપ જ છે. આજના સમયમાં માણસને સંસ્કારિત કરવો જેટલું અનિવાર્ય બની ગયું છે તેટલું જ આપણા ઋષિમુનિઓએ આપેલી સંસ્કાર પરંપરાની વિધિ અનિવાર્ય બની ગઈ છે. આ વિધિ પ્રત્યે ઉપેક્ષા સેવવા પાછળના માઠા પરિણામો સમાજ આજે ભોગવી રહ્યો છે.

જન્મથી લઈને મૃત્યુ પર્યંત **હિન્દુધર્મ** સંસ્કૃતિથી અનુપ્રાણિત માનવજીવન **સંસ્કારોથી સંમિલિત** છે. સંસ્કારના માધ્યમથી માનવજીવનને ધર્મપરાયણતાના સૂત્રમાં પરોવવામાં આવે છે. જેથી એને સુસંસ્કૃત બનાવવામાં આવે છે. એવી **સુસંસ્કૃત સંસ્કૃતિ** માત્ર ભારતીય **સનાતન સંસ્કૃતિ** છે. તે સંસ્કૃતિથી સમસ્ત વિશ્વને **જ્ઞાન** પ્રાપ્ત થયું. વિશેષતઃ ભારતીય વૈદિક દર્શનમાં હિન્દુઓની તથા હિન્દુધર્મને આસ્થા પ્રત્યક્ષ યા તો પરોક્ષરૂપથી વિદ્યમાન છે. હજારો વર્ષ પહેલા જ્યારે અન્ય દેશોના મનુષ્યો ભોજન અને આશ્રયના ખોજમાં વ્યસ્ત હતા તેનાથી પૂર્વે ભારતીય મનીષી-જ્ઞાની-ઋષિ-મહર્ષિ આદિક એવા અનુસંધાનમાં લાગ્યા હતા કે મનુષ્ય બુદ્ધિમાન બનીને પોતાનું **કલ્યાણ** કરી શકે. એટલા માટે જ મહર્ષિઓએ સોળ સંસ્કારોનું અનુસંધાન કર્યું છે. જેની શ્રેષ્ઠતા તથા મહત્ત્વ સંપૂર્ણ વિશ્વએ સ્વીકાર કર્યું છે. સંસ્કાર (સંસ્કારની ધાર્મિક વિધિ) એ જગતના કોઈપણ ધર્મનું અને તેમાંયે ખાસ કરીને હિન્દુધર્મનું મહત્ત્વપૂર્ણ અંગ છે. ઈતિહાસના પ્રારંભથી સંસ્કારો ધાર્મિક તથા સામાજિક એકતાનું **પ્રભાવક માધ્યમ** રહ્યા છે. સંસ્કારોના સંબંધ સંપૂર્ણ જીવન સાથે હોવાથી કોઈપણ સંસ્કૃતિને પૂર્ણ રૂપથી સમજવા માટે **સંસ્કારોનું અધ્યયન** મહત્ત્વપૂર્ણ છે.

'સંસ્કાર' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સંસ્કૃત 'सम्+कृ' માંથી થઈ છે. જેનો અર્થ શુદ્ધ કરવું, પવિત્ર કરવું, સંસ્કરણ કરવું એવો થાય છે. જેનાથી માણસની રહેણીકહેણી, લાગણી, બુદ્ધિ આ બધું સમાજમાં દીપી ઉઠે અને માણસમાં સમાજહિતલક્ષી અને આધ્યાત્મિક ગુણો વધે એનું નામ : **'સંસ્કાર'**

સંસ્કારનો આશય છે સમ્યક્ કરવું. ભારતીય મહર્ષિઓએ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને માટે જીવનનો મૌલિક ઉપદેશ કહ્યો છે. અંતઃ જીવનને સુખી બનાવવા માટે, ઉન્નતિને માટે યોગ્યતાને પ્રખર બનાવવા માટે જ સંસ્કારોની આવશ્યકતા ઉપર બળ મૂક્યું છે. સંસ્કારથી આત્મા-અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. એટલા માટે જ ધર્મશાસ્ત્રોમાં સંસ્કારનો ઉલ્લેખ કરાયો છે. બ્રહ્મસૂત્રભાષ્યમાં આચાર્ય શંકરનું વચન છે કે, 'संस्कारो हि नाम संस्कार्यस्य गुणाधानेन वा स्यात् दोषाय नयनेन वा ।' (૧/૧/૪) - અર્થાત્ મનુષ્યોમાં ગુણોનું આધાન કરવા અને દોષોને દૂર કરવા માટે કરવામાં આવેલા કર્મોને 'સંસ્કાર' કહેવાય છે.

આજના સમાજમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં **સંસ્કારોની પ્રથા** જોવા મળે છે. પરંતુ એ સંસ્કાર પાછળનો **હેતુ-ઉદ્દેશ** અથવા તો વિધિ-વિધાન ન જાણવાને કારણે સાચી **ફળપ્રાપ્તિ** થતી નથી.

હિન્દુ ધર્મના પાયાની વિધિ ગણાતા સોળ સંસ્કાર પ્રત્યે થોડી **જાગૃતિ** ઉદ્ભવે તથા વિસરાઈ ગયેલી સંસ્કાર પદ્ધતિની જાણ થાય તેવા **શુભહેતુ**થી આ 'ચિંતન' અંકના માધ્યમથી સોળ સંસ્કારોની **સવિસ્તાર માહિતી** આપવાનો **પ્રયત્ન** કર્યો છે, જે વાચકોને અવશ્ય લાભદાયી થશે.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને સંસ્કારો :

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના જન્મથી બીજા મહિનાના પ્રારંભના દિવસે એટલે કે એકત્રીસમા દિવસે સં. ૧૮૩૭ના વૈશાખ સુદી ૧૦ દશમીના ગુરુવારે ભક્તિમાતાએ બાળપ્રભુ શ્રીહરિને વસ્ત્રથી ગાળેલું ગાયનું દૂધ શંખમાં ભરીને તે વડે પાન કરાવી **પયઃ (દૂધ) પાન સંસ્કાર** કર્યો.

ત્યારબાદ બીજા દિવસે એટલે કે વૈશાખ સુદી ૧૧ એકાદશી તિથિએ ઉત્તરાફલ્ગુની નક્ષત્રમાં શુક્રવારે દિવસના ચોથા મુહૂર્તમાં ભક્તિમાતાએ બાળપ્રભુશ્રીને **પારણિયામાં પોઢાડવાનો સંસ્કાર** કર્યો. જન્મથી દશ, બાર, સોળ, બાવીસ કે અન્ય કોઈ બીજા દિવસોમાં વચ્ચે સારા મુહૂર્ત ન મળતા આજે બત્રીસમા દિવસે ભક્તિમાતાએ પોતાના કુળદેવી લક્ષ્મીજી અને યોગશાયી શ્રી શેષનારાયણનું એકસાથે સ્મરણ કરતા કરતા બાળપ્રભુને પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખીને અતિ અદ્‌ભુત પારણિયામાં **શયન** કરાવ્યું. જે પારણિયું સ્વયં **વિશ્વકર્મા** બનાવી અક્ષરાધિપતિ બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામને માટે લાવ્યા. તે **પારણિયું** કેવું છે ? તો આખુંય સોનાનું છે, તેમાં વૃક્ષ, વેલી અને પુષ્પના આકાર કોતર્યા છે. પારણિયામાં મેરુ પર્વત, સાગર, સરિતા છે. હંસ, પોપટ અને મોર દોરેલા છે. મોરવાયા જાણે ઉત્તરધ્રુવ અને દક્ષિણધ્રુવ જેવા છે અને દાંડી શિશુમાર સમાન છે. વળી બંને ઝુંમર સૂર્ય-ચંદ્ર સમાન છે. નાના-મોટા હીરાઓ તારલાઓ સમાન દીસે છે. પારણિયું જોતા જાણે બ્રહ્માંડનો જ નકશો ન હોય !! તેવું છે. જેમાં પારણિયું તો પૃથ્વીરૂપ છે અને હીરની નાડી શેષનારાયણ સ્વરૂપ છે. ઉપર નીચે ચારે પાસે મણિ, માણેક જડ્યા હોવાથી પારણિયું અતિશે શોભે છે. આવું પારણિયું વિશ્વકર્માએ સ્વયં આવી ધર્મદેવને આપ્યું અને આ પારણિયામાં બાળપ્રભુ ઘનશ્યામને માતા ભક્તિદેવીએ પોઢાડી પારણિયામાં પોઢાડવાનો **સંસ્કાર** કર્યો.

પછી ત્રીજા મહિનાના પ્રારંભમાં ધર્મદેવ અને ભક્તિમાતાએ પોતાના પુત્ર ઘનશ્યામને **સૌપ્રથમ** ઘરથી **બહાર** લઈ જવા રૂપ સંસ્કાર કર્યો. આ નિષ્ક્રમણ સંસ્કારમાં ધર્મદેવે સ્વસ્તિવાચન કર્મ કરાવ્યું, પરંતુ પોતે સામવેદી હોવાથી નાંદીશ્રાદ્ધ કરાવ્યું નહિ.

ત્યારબાદ સં. ૧૮૩૮ના પ્રથમ માસે એટલે અષાઢ સુદી તૃતીયાના શુભ દિવસે સાયં સંધ્યા પછી પ્રદોષના સમયે રાત્રિ પહેલા ધર્મદેવે જન્મથી ત્રણ માસના થયેલા બાળપ્રભુનું મુખ ખુલ્લુ રાખી વિશુદ્ધ વસ્ત્રથી આખું શરીર વીટ્યું. પછી વિધિપૂર્વક ચંદ્રમાનું પૂજન કરીને **ચંદ્રદર્શન** કરાવ્યું. ત્યારપછી પવિત્ર બ્રાહ્મણો પાસે વામદેવ સંબંધી સામવેદનું ગાન કરાવ્યું. મધ્યરાત્રિએ ભક્તિમાતા નિદ્રામાં હતા ત્યારે પૂર્વદિશાની ભીંતમાં જાળી હતી. બાળપ્રભુ ઘનશ્યામ પારણિયામાં પોઢ્યા હતા. અને તે જાળીમાંથી પોતાના મુખારવિંદ ઉપર ચંદ્રમાનું અજવાળું પડતું હતું. ત્યારે નેત્રકમળ ઉઘાડીને લાંબો હાથ કરી ચંદ્રમાને પકડી પોતાના ઘરમાં લાવ્યા. તેટલામાં ભક્તિમાતા જાગી ગયા ત્યારે આખા ઘરમાં અજવાળું ને ઘનશ્યામને ચંદ્રમામાં સાથે રમતા જોઈને ભક્તિમાતાએ તરત જ ઘનશ્યામને તેડી લીધા. ત્યારે ઘનશ્યામ **બાળપ્રભુ** બોલ્યા : ''હે માતા ! તમે ડરશો નહિ, આ તો ચંદ્રમા છે.'' તેવું સાંભળી માતા ઘણા રાજી થયા અને પુત્રને નીચે મૂકી દીધા. પછી ચંદ્રમા નમસ્કાર કરી આકાશમાર્ગે અદૃશ્ય થઈ ગયા.

ત્યારપછી જન્મથી પાંચમા મહિનામાં સં. ૧૮૩૮ના શ્રાવણ સુદી પુત્રદા એકાદશીને દિવસે સાતમા મુહૂર્તમાં પંદર ઘડી અને દશ પળ જેટલો સમય વ્યતીત થયો ત્યારે તુલા લગ્નમાં ધર્મદેવે પોતાના પુત્ર શ્રીહરિનો **ભૂમિ ઉપવેશન સંસ્કાર** કર્યો. આ પ્રસંગમાં મંગળ વાજિંત્રોના ધ્વનિ સાથે વેદમંત્રોનું ઉચ્ચારણ કરવાપૂર્વક ધર્મદેવે અતિ પ્રસન્ન થઈ પૃથ્વીદેવીએ સહિત **વરાહ ભગવાનનું પૂજન** કર્યું.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે જીવોના કલ્યાણ માટે અયોધ્યા પાસે નાનકડા એવા **છપૈયા** ગામમાં પ્રાગટ્ય પામી માતા-પિતાની સેવા કરી માત્ર ૧૧ વર્ષની વયે ખુલ્લા શરીરે, ખુલ્લાપગે, ન કોઈ સાધન, ન કોઈ સહારો, ન કોઈ ઉષ્માનો આંગરો, ન કોઈ વૃક્ષની છાયા, ન કોઈ આસનની માયા, ન કશું અન્ન, ન કોઈ ફળ, કંઈપણ આશા નહિ ને વનની ગહરી વાટે, અનેક સાધકોને યુગોની સાધનાના ફળરૂપે સ્વદર્શન દેવાને કાજે, તીર્થોને સ્વતીર્થાટનથી મહાતીર્થત્વ અને તારકત્વ દેવાને કાજે **ગૃહત્યાગ** કરી ચાલી નીકળ્યા. તપસ્વીઓને તપનું ફળ આપ્યું. પીપલાણામાં સદ્‌ગુરુ શ્રી રામાનંદ સ્વામી થકી ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. રામાનંદ સ્વામીએ ઉદ્ધવ સંપ્રદાયની ધર્મધુરા ભગવાન શ્રીહરિને સોંપી. ત્યારપછી ભગવાન શ્રીહરિ જન કલ્યાણ માટે સંતો-ભક્તો સાથે **વિચરણ** કરવા લાગ્યા. આ સમયે ગુજરાતમાં ધર્મ અને સમાજની પરંપરાના નામે અનેક કુસંસ્કારો ચાલ્યા આવતા હતા. તેને શ્રીજીમહારાજે બંધ કરાવીને તેમનામાં **વૈદિક સંસ્કારો** રેડ્યા.

મનુષ્ય શરીરની સાથે અનેક આપણા પ્રાચીન સંસ્કારો જોડાયેલા હોય છે. તેમાં મુખ્યત્વે સોળ સંસ્કાર છે, જે જન્મથી લઈને મૃત્યુ સુધી એક પછી એક કરવામાં આવતા આ સંસ્કારો જ સમાજમાં શાંતિ અને પવિત્રતાનો **મૂળ મંત્ર** છે. આ સંસ્કારો તન-મનને પવિત્ર કરી ભગવાન શ્રીહરિની ભક્તિ કરવા માટે અધિકારી બનાવે છે.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ ભગવાન હોવા છતાં પણ મનુષ્યોને શીખ આપવા માટે આ વૈદિક સંસ્કારોને અનુસર્યા હતા. સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી દ્વારા વિરચિત સંપ્રદાયના મહાન સમ્રાટ ગ્રંથરાજ 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન'માં ભગવાન શ્રીહરિએ ગર્ભાદાનાદિ તમામ સંસ્કારોનું વર્ણન કર્યું છે. આ સોળ સંસ્કારોની સવિસ્તાર માહિતી સાથે શ્રીજીમહારાજના એ દિવ્ય સંસ્કાર ચરિત્રોને પણ આ લેખમાળાના માધ્યમથી આપણે સમજવા પ્રયાસ કરીશું.

૧. ગર્ભાધાન સંસ્કાર

આપણા શાસ્ત્રોમાં માન્ય સોળ સંસ્કારોમાં પહેલા ત્રણ સંસ્કારો બાળકના જન્મ પહેલાના છે. તેમાંનો પ્રથમ ગર્ભાધાન સંસ્કાર અતિ મહત્ત્વનો છે. ગૃહસ્થ જીવનમાં પ્રવેશ કર્યા પછી સૌપ્રથમ **ગર્ભાધાન સંસ્કાર** કરવામાં આવે છે. હિન્દુ દર્શન અનુસાર મૃત્યુ બાદ ફક્ત પંચભૂતનું સ્થૂળ શરીર નષ્ટ થાય છે, જ્યારે સૂક્ષ્મ શરીર જન્મ-જન્માંતરમાં જીવની સાથે ફરે છે. આ સૂક્ષ્મ શરીર જ શુભ-અશુભ સંસ્કારોનું વાહક બની જે તે નવા શરીર સાથે જોડાય છે. જ્યારે જીવ **મનુષ્ય શરીર** ધારણ કરે છે, ત્યારે પૂર્વસંસ્કારની સાથે સાથે માતા-પિતાના સંસ્કારો પણ સૂક્ષ્મ શરીર સાથે જોડાય છે અને એ **સંસ્કારોની અસર**

મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને પ્રભાવિત કરે છે.

ગર્ભાધાન સંસ્કાર વિષે જાણીએ, એ પૂર્વે એક અદ્ભુત માર્મિક-**ગૂઢ રહસ્ય** ભરેલું શ્રીમદ્ ભાગવત ગ્રંથનું ભક્ત પ્રહ્લાદનું આખ્યાન અવશ્ય જાણવું જોઈએ. સ.ગુ. શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી 'હરિબળગીતા' ગ્રંથમાં કહે છે : **'હિરણ્યકશિપુ શ્રવણે સાંભળ્યો, નારાયણ નામનો સાદ; તપ તજી ત્રિયા ભજી, તેના થયા ભક્ત પ્રહ્લાદ...'**

હિરણ્યકશિપુ અમર થવાના ઈરાદા સાથે તપ કરવા જંગલમાં જાય છે. જે વૃક્ષ નીચે એ તપનો પ્રારંભ કરે છે એ વૃક્ષ ઉપર બેઠેલ પક્ષીઓ **'નારાયણ... નારાયણ...'** નામનો **મંત્ર** જપે છે. પોતાના શત્રુનું નામ કાને સંભળાતા તપ છોડી પાછો મહેલમાં આવે છે. ક્યાધુને તપ છોડી પાછા ફરવાનું કારણ જણાવે છે ત્યારે કયાધુ વાત વાતમાં હિરણ્યકશિપુના મુખે નારાયણ નામનું **વારંવાર ઉચ્ચારણ** કરાવે છે. આખોય દિવસ નારાયણના અનુસંધાન સાથે વિતાવેલી રાત્રે કયાધુના ઉદરમાં હિરણ્યકશિપુ દ્વારા જે **ગર્ભધારણ** થાય છે તે ગર્ભ આખરે **ભક્ત પ્રહ્લાદ** રૂપે જન્મે છે.

રજસ્વલા ધર્મનું પાલન કર્યા પછી શુદ્ધ થયેલી ધર્મપત્ની પાસે ઈષ્ટદેવના નામસ્મરણ સાથે જવું, તેને **ગર્ભાધાન સંસ્કાર** કહેવામાં આવે છે. જેવી રીતે ખેતીમાં યોગ્ય બીજની પસંદગી, યોગ્ય સમય અને સંજોગો સાથે વાવેતર કરવાથી ઉત્તમ અને મહત્તમ ઉત્પાદન મેળવી શકાય છે. એ જ રીતે ગર્ભાધાન સંસ્કાર યોગ્ય રીતે થાય તો સંતાન ઘણી દૃષ્ટિએ **ઉત્તમ** બની શકે છે. આજના વિજ્ઞાન યુગના સંશોધન પ્રમાણે પુરુષ કે સ્ત્રીમાં હાલમાં જે સ્ત્રીબીજ અને શુક્રબીજ હોય છે, એના ઉપર ઓછામાં ઓછા પાછલા એક મહિનાના આહાર-વિહાર અને વિચારની **સ્પષ્ટ અસર** જોવા મળે છે. એનો અર્થ એ થયો કે ગર્ભાધાન પહેલા સ્ત્રી-પુરુષે ઓછામાં ઓછું એક મહિના સુધી સંયમ પાળવું જોઈએ. ઉત્તમ સંતાન પ્રાપ્તિ માટે આ સમયમાં ધાર્મિક અને સારા વિચારો કરવા જોઈએ. આપણા શાસ્ત્રોમાં ઉત્તમ સંતાન પ્રાપ્તિ માટે વિશિષ્ટ યજ્ઞો તેમજ તપ કરવામાં આવતા, એવા અસંખ્ય **ઉદાહરણો** મોજૂદ છે.

રાજા દશરથે સંતાન પ્રાપ્તિ માટેનો યજ્ઞ કર્યો, જેનાથી ચાર **મહાન પુત્રો**ની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. રાજા દિલીપે વશિષ્ઠના આશ્રમમાં ગાયનું દૂધ પીને ઉગ્ર તપ કર્યું, જેનાથી તેમને ત્યાં 'રઘુ' નામનો પરાક્રમી પુત્ર અવતર્યો હતો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને રુક્મિણીએ બદરિકાશ્રમમાં બાર વર્ષ સુધી ઉગ્ર તપ કર્યું, તેથી તેમને ત્યાં પ્રદ્યુમ્ન જેવા કૌશલ્યવાન પુત્રનો **જન્મ** થયો હતો.

છાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં ગર્ભાધાનની વિસ્તૃત **છણાવટ** કરવામાં આવી છે : 'अहिरसि, आयुरसि, सर्वतः प्रतिष्ठासि । धाता त्वा दधातु विधाता त्वा दधातु ब्रह्मवर्चसा भवेति ।। ब्रह्मा बृहस्पतिर्विष्णुः सोमः सूर्यस्तथाश्विनौ । भगोथ मित्रावरुणौ वीरं ददतु मे सुतम् ।।' - ''હે આવનાર આત્મા ! ભગવાન તને બ્રહ્મજ્ઞાનના તેજથી પૂર્ણ બનાવીને મોકલે. હે સમગ્ર બ્રહ્માંડ દેવો ! મને વીર અને સર્વગુણ સંપન્ન **સંતાન** પ્રાપ્ત થાઓ.''

તેથી જ વિચાર, વાણી અને વર્તનની પવિત્રતા, ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ તથા પ્રાર્થના સાથે થયેલું ગર્ભાધાન **ઉત્તમ પરીણામ** આપે છે. એનાથી વિરુદ્ધ વિષયવાસના સાથે થયેલ ગર્ભસંસ્કાર **નઠારું પરીણામ** લાવતું હોય છે.

રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીને કોઈ પત્રકારે **પ્રશ્ન** કર્યો : ''બાપુ ! આપ આવડા મોટા મહાત્મા છો, તો પછી આપના સંતાનો કેમ **સામાન્ય** છે ? તેઓ આપનાથી પણ **અધિક મહાન** કેમ નથી ?''

તે પત્રકારને હસતા-હસતા ગાંધીજીએ **જવાબ** આપતા કહ્યું : ''મારા સંતાનોના જન્મ વખતે હું **સામાન્ય માણસ** હતો. એટલે મારા સંતાનો સામાન્ય હોય એ સ્વાભાવિક વાત છે. મારા પિતાજીનું અવસાન થયું હતું, તેવા ગંભીર પ્રસંગે વિષયવાસના ભોગવવા શયનખંડમાં પહોંચ્યો હતો. સેવાના સમયે મેં જ પાડેલા વિષયેચ્છાના ડાઘને હું હજુ સુધી ભૂલી શક્યો નથી. એ પણ કહી દઉં કે પછી જે બાળક અવતર્યું તે ચાર દિવસ શ્વાસ લઈને ચાલ્યું ગયું. આનાથી બીજા પરિણામની હું કઈ **અપેક્ષા** રાખી શકું ?'' મહાત્મા ગાંધીજીની આ નિખાલસ કબૂલાત સર્વને ગર્ભસંસ્કારનું પૂરું રહસ્ય સમજાવી દે છે.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્રજી 'ભગવદ્ ગીતા'માં કહે છે : 'धर्माऽविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ।' - ''ધર્મથી અવિરુદ્ધ કામ અર્થાત્ ધર્મશાસ્ત્ર દ્વારા સામાન્ય થયેલ કામ ભગવાનની જ એક વિભૂતિ છે.''

ગૃહસ્થ જીવનનો **મુખ્ય ઉદ્દેશ** સંતતિની ઉત્પત્તિ કરવી અને વંશ પરંપરા ચાલુ રાખવી. 'प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सी' (તૈતરીય ઉપનિષદ). વિદ્યાર્થી જ્યારે ગુરુના આશ્રમમાંથી વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ કરીને વિદાય લે છે ત્યારે આચાર્ય તેને **ગૃહસ્થના ધર્મો** સમજાવતાં કહે છે : ''સંતતિ પરંપરાનો વિચ્છેદ ન કરજે.'' ઉત્તમ સંતતિની ઈચ્છા રાખનાર માતા-પિતાએ **સૌપ્રથમ** પોતાનું તન-મનને **પવિત્ર** અને **સ્વસ્થ** રાખવું જોઈએ. અને તન-મનને પવિત્ર રાખવા માટે આ **સંસ્કાર** કરવામાં આવે છે.

ગર્ભ સંસ્કાર સમયે આ મંત્ર બોલવામાં આવે છે : 'गर्भं धेहि सिनिवालि । गर्भं धेहि पृथुष्टुके ।। गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्त्रजौ ।। गर्भं ते मित्रावरुणौ गर्भं देवो बृहस्पतिः । गर्भं ते इन्द्रश्चाग्निश्च गर्भं धाता दधातु ते ।।' - ''હે દેવી ! તમે આ સ્ત્રીને ગર્ભધારણ કરવા માટે સામર્થ્ય આપનારી થાઓ. કમળના પુષ્પોની માળા ધારણ કરનાર અશ્વિનીકુમાર આ સ્ત્રીના ગર્ભને પુષ્ટ કરે. મિત્ર, વરુણ, ગુરુ, બૃહસ્પતિ, ઈન્દ્ર, અગ્નિ, બ્રહ્મા આ બધા દેવતાઓ તારા ગર્ભને પુષ્ટ કરે.''

ગર્ભાધાન સમયે અનુસરવા જેવા કેટલાક સોનેરી સૂચનો :

- ગર્ભાધાનના છ મહિના પહેલા જ દિનચર્યામાં ધ્યાન,

પ્રાર્થના, સદ્‌વિચાર, યોગ-પ્રાણાયામ નિયમિત કરો.

- આહાર-વિહાર અને વિચાર શુદ્ધ રાખો, તમામ વ્યસનોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરી દ્યો.

- ટી.વી., સિનેમા જોવાનું સાહસ ભૂલ્યે પણ ન કરો.

- કામ, ક્રોધાદિક દુર્ગુણોને નિયંત્રણમાં રાખો.

- ઘરનું વાતાવરણ પવિત્ર અને શુદ્ધ રાખો.

- ઉપરાંત હિમોગ્લોબિન, સુગર, બ્લડપ્રેશર વગેરે શરીરના રીપોર્ટ પણ કરાવવા જોઈએ.

૨. પુંસવન સંસ્કાર

ગર્ભાધાન સંસ્કાર કર્યા પછી સ્ત્રીના ગર્ભાધાનનું ચિહ્ન દેખાય ત્યારપછી ગર્ભસ્થ બાળકના **માનસિક વિકાસ** અને **શુદ્ધિકરણ** માટે આ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે.

'अथ पुंसवनम् पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा ।' - ગર્ભધારણનો નિશ્ચય થઈ ગયા પછી બીજા કે ત્રીજા મહિને ગર્ભસ્થ શિશુનું **'પુંસવન'** નામના સંસ્કારથી સિંચન કરવામાં આવે છે. પુંસવન શબ્દનો અર્થ 'બાળકને જન્મ આપવો' એવો થાય છે. બાળકમાં પણ નર બાળક બનવા તથા જ્ઞાનોદયના પ્રતિરોધને દૂર કરવા આ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ પ્રસંગે ગવાતી વૈદિક ઋચાઓમાં પુત્રનો ખાસ **ઉલ્લેખ** જોવા મળે છે.

પુંસવન સંસ્કારમાં **બે ક્રિયા** મહત્ત્વની હોય છે. પ્રથમ વૈદિક મંત્રો દ્વારા ગર્ભસ્થ શિશુ પુત્રરૂપે જન્મ ધારણ કરે તથા બીજું ગર્ભનું સારી રીતે પોષણ થાય એવા હેતુથી વિવિધ ઔષધિઓનું સેવન કરાવવું.

પુંસવન સંસ્કારની વિધિના મંત્ર **સામવેદ**માં બતાવવામાં આવ્યા છે : 'पुमानग्निः पुमानिन्द्रः पुमान् देवो बृहस्पतिः । पुमांसं पुत्रं विन्दस्व तं पुमान्रु जायताम् ।।' - અર્થાત્ અગ્નિદેવ પુરુષ છે, દેવરાજ ઈન્દ્ર પુરુષ છે, દેવગુરુ બૃહસ્પતિ પણ પુરુષ છે. તેમ તને પણ પુરુષત્વયુક્ત પુત્ર પ્રાપ્ત થાઓ.

યજુર્વેદમાં કહ્યું છે કે, "શુભ મંગલમય વાતાવરણમાં વેદાદિ શાસ્ત્રોનો પાઠ કરી, ગણપતિ આદિ દેવતાઓનું પૂજન કરી વડલાના નવા અંકુરિત થયેલા પાંદડાઓ તથા દર્ભને પાણી સાથે વાટવું. ત્યારબાદ તૈયાર થયેલ એ ઔષધને પતિએ ગર્ભિણી સ્ત્રીના ડાબા નાક દ્વારા પીવડાવી નીચેના મંત્રો બોલવા : 'हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ।।'

લગભગ દરેક દંપતીઓની ઈચ્છા એવી હોય છે કે એમને ત્યાં પુત્રરૂપ સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય. જ્યાં સુધી પુત્ર ન જન્મે ત્યાં સુધી દંપતી પોતાને પૂર્ણ માનતા નથી. પુત્ર શ્રાદ્ધ-તર્પણ દ્વારા માતા-પિતાને 'પુ' નામના નરકથી ઉગારે છે તથા પોતાનો વંશવેલો પણ પુત્ર દ્વારા જ આગળ વધવાનો હોય છે, તેથી જ દરેકને પુત્ર પ્રાપ્તિની ઈચ્છા હોય છે.

ગર્ભસ્થ શિશુ ત્રણ માસ સુધી કેવળ એક પિંડ (માંસનો લોચો) હોય છે. ચોથા મહિના બાદ એ ગર્ભમાં સ્ત્રી-પુરુષના અંગોનું સર્જન થાય છે. એ સમયે સ્ત્રી - બાળક સંપૂર્ણ સ્વસ્થ, બળવાન અને પુત્રરૂપે પ્રગટે એવી દેવોને **પ્રાર્થના** કરે છે. ઉપરાંત આ સંસ્કાર વખતે સ્ત્રીને **વિવિધ ઔષધિઓનું સેવન** કરાવવામાં આવે છે, જેથી બાળકના શરીરનો બાંધો સુદૃઢ અને તંદુરસ્ત બને. આજના ડૉકટરો પણ ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન સ્ત્રીઓને અમુક પ્રકારના ટૉનીક લેવાની **ખાસ સલાહ** આપે છે.

આ સંસ્કારની વિધિમાં ગર્ભિણી સ્ત્રીએ એ દિવસે ઉપવાસ કરવાનો હોય છે. નવા વસ્ત્રો ધારણ કરી વૈદ્યની યોગ્ય સલાહ પ્રમાણે વેદના મંત્રોના ગાન-પ્રાર્થના સાથે ઔષધિઓનું પાન કરવાનું હોય છે.

પુંસવન સંસ્કાર કરનાર તમામની ઈચ્છા પૂર્ણ થતી નથી, પરંતુ ગર્ભસ્થ શિશુની મંગલકામના માટે દેવોની કરેલી પ્રાર્થના નિષ્ફળ જતી નથી. પ્રસન્ન થયેલા દેવો ગર્ભની રક્ષા કરે છે અને ઔષધિઓના સેવનથી ગર્ભ નિરોગી રહે છે.

પુંસવન સંસ્કારને ધર્મગ્રંથોમાં **વિશેષ મહત્ત્વ** આપવામાં આવ્યું છે. કારણ કે જન્મ થનાર બાળકના ઘડતર ઉપર આ સમયે શુભ-અશુભ સંસ્કારની વધારે અસરો પડતી હોય છે. માટે જ આ સંસ્કાર સમયે તથા ત્યારબાદ વેદમંત્રોનું ગાન તથા પ્રાર્થના કરવા ઉપર **વિશેષ ભાર** આપવામાં આવ્યો છે.

આધુનિક સમયમાં પુત્ર અને પુત્રી બંને પ્રત્યે **સમાનભાવ** વિકાસ પામ્યો છે, તે કેળવણીની ઉત્તમ નિશાની છે. દીકરીઓ પણ પરિવારને-સમાજને નવી દિશા આપી સંસ્કારિત કરે છે. આજે દરેક ક્ષેત્રે દીકરીઓ પોતાનું ઉત્તમ સ્થાન બનાવી રહી છે, ત્યારે **ઉત્તમ સંતાન પ્રાપ્તિ** એ જ પુંસવન સંસ્કારનો **હેતુ** છે.

3.
સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર

સીમન્તોન્નયનને સીમંતકરણ અથવા સીમંત સંસ્કારના નામથી પણ જાણવામાં આવે છે. સીમન્તોન્નયનનો **અભિપ્રાય** છે કે **સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત** કરવું. સીમન્તોન્નયનનો સામાન્ય અર્થ 'सीमन्त उन्नीयते यस्मिन् कर्मणि तत् सीमन्तोन्नयनम् ।' અર્થાત્ સગર્ભા સ્ત્રીના વાળ ઊંચા ઓળવાની ક્રિયા એવો થાય છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીને પ્રફુલ્લિત રાખવા માટે તથા અશુભ શક્તિઓને દૂર રાખવા આ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. ઊંચા વાળ ઓળવાનો ઉદ્દેશ સગર્ભા સ્ત્રી છેલ્લા મહિનાઓમાં સાવધાનીથી વર્તે એવો છે.

આ સંસ્કારની વિધિ કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીએ કરવામાં આવે છે. અગ્નિ સ્થાપના, માતૃપૂજા, નાંદીશ્રાદ્ધ વગેરે વાસ્તવિક વિધિ-વિધાન સાથે આ સંસ્કારનો **પ્રારંભ** થાય છે.

પત્ની પવિત્ર આસન ઉપર બેસે છે. એમની આગળ ઉદુમ્બર, કાચા ફળ, દર્ભ વગેરે એકઠા કરાય છે. પતિ દ્વારા મંત્રોના ઉચ્ચાર સાથે પત્નીના વાળને ઊંચા ઓળવામાં આવે છે. સેંથામાં કંકુ પૂરે છે અને પત્નીને ચોખાના ઢગલા, તલ અને ઘીની સામે જોવાનું તેમજ બાળકના દીર્ઘાયુષ્યની કામના કરવાનું કહે છે. બ્રાહ્મણ ભોજન પછી આ સંસ્કાર પૂરો થયો ગણાય છે. સંસ્કાર પૂર્ણ થયા બાદ તારા ઊગતા સુધી ભાવિ માતા **મૌન** ધારણ કરે છે. તારા ઉગતા મંત્ર સાથે વાછરડાનો સ્પર્શ કરી મૌન તોડે છે.

આજે સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર **'ખોળો ભરવો'** એ નામથી પણ ઓળખાય છે. આ વિધિમાં નણંદ કે સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ ગર્ભવતી સ્ત્રીના ખોળામાં સવા પાંચ શેર ચોખા, નાળિયેર, સાકર, સોપારી વગેરે ભરે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં આ સંસ્કાર 'ખોળાભરણું કે અઘરણી કરવી' એ નામથી પ્રચલિત છે.

આ સંસ્કારમાં વૈદિક મંત્રો સાથે દેવો, સધવા સ્ત્રીઓ, વડીલોના આશીર્વાદથી ગર્ભની અમંગલકારી શક્તિઓથી **રક્ષા** થાય, ગર્ભસ્થ શિશુ તેજસ્વી, બળવાન, પરાક્રમી, તંદુરસ્ત અને દીર્ઘાયુષી બને એવી **પ્રાર્થના** થાય છે તથા ગર્ભવતી સ્ત્રી શારીરિક શ્રમથી દૂર રહે, માનસિક તથા શારીરિક સ્વાસ્થ્યની રક્ષા કરે એવો આ સંસ્કાર કરવા પાછળનો **હાર્દ** છે. આ સાથે કેટલાક નિયમોનું પણ પાલન કરવાનું રહેતું. જેવા કે પરિશ્રમ કરવો નહીં, દિવસે સૂવું નહીં, રાત્રે જાગવું નહીં, દુઃખ-શોકની લાગણીઓમાં વહેવું નહીં, અપવિત્ર જગ્યાએ જવું નહીં વગેરે... વગેરે... ગર્ભમાં રહેલ બાળકની શુદ્ધિ, પવિત્રતા અને સલામતિની ભાવના પણ આની પાછળ રહેલી છે.

મોટા ભાગના હિન્દુ કુટુંબોમાં આજે પણ આ સંસ્કાર કરવાની પ્રથા ચાલુ છે. આ સંસ્કાર સગા-સંબંધીઓની ઉપસ્થિતિમાં પ્રયોજાય છે. મોટા ભાગે આ સંસ્કારની પદ્ધતિસરની **ધાર્મિક વિધિ** કરવામાં આવતી નથી. ઘણીવાર આ વિધિ માત્ર **સામાજિક પ્રથા** તરીકે પૂરી કરવામાં આવતી હોય છે.

સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર કરવામાં આવે ત્યારે ગર્ભસ્થ બાળકના સર્વ અંગોનો **આકાર** બંધાઈ ગયો હોય છે. એનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું હોય છે, તેના શરીરમાં ચૈતન્યનો **સંચાર** થઈ ચૂક્યો હોય છે. અત્યંત સંવેદનશીલ અને નિર્મળ એવા બાળહૃદય-મન-બુદ્ધિ ઉપર આ સંસ્કાર દરમ્યાન કરાતી માંગલિક વિધિઓની **ઊંડી અસર** પડતી હોય છે. ગર્ભસ્થ શિશુ ઉપર પડતા સંસ્કારોને **જન્મજાત સંસ્કારો** કહે છે. આ સંસ્કારો કોઈ કાળે ભૂંસાતા નથી, માટે સ્ત્રીએ આ સમયે ખૂબજ **સાવધાની** રાખવાની જરૂર હોય છે.

બાળકને કેવું બનાવવું તે માતાના હાથમાં હોય છે. તેથી જ ગર્ભિણી સ્ત્રીને રામાયણ, મહાભારત કે સત્સંગિજીવન આદિક સંપ્રદાયના ધર્મગ્રંથો તથા ભગવાન શ્રીહરિના ચરિત્રો, સદાચાર, શૌર્ય અને પ્રેરણાદાયી કથાઓનું શ્રવણ, વાંચન કરવાની **સલાહ** આપવામાં આવે છે.

ઈતિહાસમાં દૃષ્ટિ કરીએ તો વીર **અભિમન્યુ** માતાના ઉદરમાંથી જ ચક્રવ્યૂહની રચના વિષે શીખીને જનમ્યા હતા. ભક્ત **પ્રહ્લાદજી** પણ માતાના ઉદરમાંથી જ નારદજી જેવા સંતના સમાગમે કરીને રાક્ષસ કુળમાં જન્મ્યા હોવા છતાં નારાયણના પરમ ઉપાસક થયા હતા. માતા જીજાબાઈએ ગર્ભાવસ્થામાં જે સંસ્કારો આપ્યા એના લીધે **શિવાજી મહારાજ** જેવા પરાક્રમી મહાપુરુષની ભારતને **ભેટ** મળી હતી. આ ઉદાહરણો આપણને ગર્ભાવસ્થામાં આપેલા સંસ્કારોનું **મહત્ત્વ** દેખાડે છે.

ગર્ભિણી સ્ત્રીમાં બે હૃદય (એક પોતાનું અને બીજું બાળકનું) હોય છે, તેથી તેને **'દોહદા'** કહેવામાં આવે છે. માતા તથા બાળકની ભૂખ-તરસ, હર્ષ-શોક વગેરે અસરો એકબીજા ઉપર પડતી હોય છે, તેથી ગર્ભિણી સ્ત્રીની દરેક ઈચ્છાઓને પૂરી કરવાનો આદેશ આપણા ધર્મશાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવ્યો છે.

સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર આરોગ્ય વિષયક બાબતો ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે. આ સમયે સ્ત્રીને સંપૂર્ણ **પૌષ્ટિક આહાર** કરવાની સલાહ આપવામાં આવે છે. માતાએ પોતાનું અને ગર્ભસ્થ શિશુનું એમ બે જણનું પોષણ કરવાનું હોવાથી પૌષ્ટિક આહાર લેવો **અતિ આવશ્યક** છે. અન્યથા બાળક કુપોષણનો ભોગ બને છે.

આખી જિંદગી સંભાળ રાખવી પડે એના કરતા ફક્ત નવ

મહિનાની પૂરતી સંભાળ સંસારને હરિયાળો બનાવી દે છે. માટે ગર્ભિણી સ્ત્રીએ પોતાના જીવનની કેટલીક અનિચ્છનીય **રીતભાતો**માં અવશ્ય **ફેરફાર** કરવો જ જોઈએ.

૪. જાતકર્મ સંસ્કાર

નવજાત બાળકની નાળના ઉચ્છેદન (નાળ કાપવા)થી પહેલા આ સંસ્કાર કરવાનું વિધાન છે. સંતાનનો જન્મ થાય ત્યારે તેની સુરક્ષા તથા ગર્ભસ્રાવજન્ય દોષો દૂર કરવા માટે જે સંસ્કાર કરવામાં આવે તેને **'જાતકર્મ સંસ્કાર'** કહેવામાં આવે છે.

વૈદિક કાળમાં ઉદરમાં રહેલું બાળક નવમા મહિનામાં પ્રવેશે ત્યારથી પ્રસૂતિ માટેની તૈયારીઓ થતી. શુભ દિવસ અને અને અનુકૂળ રાશિમાં **સૂતિકા ભવન**ની તૈયારી થતી. વાદ્યોના મધુર ધ્વનિ અને મંત્રોના પઠન સાથે દેવતા, બ્રાહ્મણ અને ગાયોની પૂજા કરી ભાવિ માતા પ્રસવના થોડા દિવસ પહેલા સૂતિકાગૃહમાં પ્રવેશ કરતી. કુટુંબની અન્ય સ્ત્રીઓ ભાવિ માતાને પ્રસન્ન રાખતી. ભોજન વગેરે સર્વ જરૂરિયાતો પૂરી કરતી. પ્રસવ માટે તૈયારી કરતી. પ્રસવના સમયે અશુભ તત્ત્વથી ઘરનું વાતાવરણ સુરક્ષિત રહે એ માટે **હોમ** કરવામાં આવતા. બાળકના જન્મ બાદ સૂતિકાગૃહમાં અગ્નિ પ્રગટાવવામાં આવતો, મંત્રોના ધ્વનિ સાથે તેમાં ધાન્યના કણોની **આહુતિ** અપાતી.

પિતાને બાળકના જન્મના શુભ સમાચાર અપાયા બાદ પિતા પુત્રનું મુખ જુએ છે અને વસ્ત્રે સહિત સ્નાન કરી નાંદીશ્રાદ્ધ કરે છે. વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવી સ્વસ્તિવાચન કરાવવામાં આવે છે તથા આશ્વલાયન અને શાંખાયન સૂત્ર અનુસાર પિતા પોતાની ચોથી આંગળી અથવા સોનાની સળીથી શિશુને મધ અને ઘી ચડાવે છે. આ ક્રિયા શિશુના બૌદ્ધિક વિકાસની સૂચક છે. આયુર્વેદ પ્રમાણે સુવર્ણ; વાયુ વગેરે દોષોનું ઉપશમન કરનાર, **ઘી** શરીરની ગરમીને મટાડનાર, બળવર્ધક છે અને **મધ** પાચનશક્તિ વધારનારું છે.

વિદ્વાન આચાર્યશ્રી અથવા પિતા દ્વારા પુત્રના કાનમાં **મંત્રોચ્ચારણ** કરવામાં આવે છે, જેને **મેધાજનક** કહેવાય છે. પિતા બાળકને વારંવાર આશીર્વાદ આપતા કહે છે : 'अश्मा भव, परशुर्भव, हिरण्यस्त्रुतं भव ।' - પત્થરની સમાન દૃઢ થા. પરશુરામની સમાન શત્રુઓ સામે શૂરવીર બનો. શુદ્ધ સોના જેવો સદાય પવિત્ર રહો.

જાતકર્મ સંસ્કાર બાળકને સ્નાન, નાળછેદન, દૂધપાન, શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ વગેરે માટે કરવામાં આવે છે તથા આ સંસ્કારથી બાળકે માતાના ઉદરમાં જે કાંઈ ખાધું હોય તે દોષ દૂર થઈ જાય છે.

વિવિધ મંત્રોચ્ચાર સાથે બાળકના અંગોનો સ્પર્શ કરવામાં આવે છે, જેથી દેવોની કૃપાથી બાળકને બુદ્ધિ, બળ અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. બાળકને જન્મ આપનારી માતાની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે, જેથી પ્રસવપીડામાં જનનીને રાહત મળે છે અને મન પ્રફુલિત બને છે. બાળક પ્રાપ્તિનો આનંદ વ્યક્ત કરવા તથા આશીર્વાદ મેળવવા બ્રાહ્મણોને દાન આપવામાં આવે છે.

૫. નામકરણ સંસ્કાર

'नामाऽखिलस्य व्यवहारहेतुः शुभावहं कर्मसु भाग्यहेतुः । नाम्नैव कीर्त्तिं लभते मनुष्यस्तत प्रशस्तः नामकर्म ।।' - નામ એ અખિલ વ્યવહારનો હેતુ છે, શુભ કર્મોમાં ભાગ્યનો હેતુ છે, નામથી જ મનુષ્ય કીર્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, આથી નામકરણ સંસ્કાર

અત્યંત પ્રશસ્ત છે. વિશ્વમાં વિદ્યમાન દરેક વસ્તુ-પદાર્થ કે મનુષ્યોને કોઈને કોઈ નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

આપણા ધર્મગ્રંથોના મત પ્રમાણે **'નામકરણ સંસ્કાર'** જન્મથી દસ રાત્રિઓ વીત્યા પછી અગિયારમાં દિવસે, એકસોમા દિવસે અથવા એક વર્ષે કરવામાં આવે છે. બાળકના પિતા અથવા તો ઘરના કોઈ વડીલ સભ્ય વિધિપૂર્વક બાળકનું નામ પાડે તેને 'નામકરણ સંસ્કાર' કહેવાય છે.

આપણા શાસ્ત્રોમાં જન્મથી દસ દિવસ સુધી અશૌચ (સૂતક) માનવામાં આવે છે. તેથી સૂતકમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ માતા અને બાળકને **સ્નાન** કરાવવામાં આવે છે. ઈષ્ટદેવના સ્મરણ બાદ પ્રજાપતિ, તિથિ, નક્ષત્ર અને એના દેવતા અગ્નિ અને સોમને **આહુતિ** અપાય છે. પિતા શિશુના શ્વાસ-પ્રશ્વાસનો સ્પર્શ કરે છે. ત્યારબાદ બાળકના ડાબા કાનમાં ઉચ્ચારણ કરે છે કે - 'हे कुमार त्वं... कुलदेवताया भक्तोऽसि । हे कुमार त्वं मासनाम्ना... असि । हे कुमार त्वं नक्षत्रनाम्ना... असि । हे कुमार त्वं व्यवहारनाम्ना... असि ।।' જેવા મંત્રોનો ઉચ્ચાર કરે છે. આ મંત્રોચ્ચારણ પછી આચાર્ય બાળકને **આશીર્વાદ** આપતા કહે છે : 'अंगादंगात् संभवसि हृदयादधि जायसे । आत्मा वै पुत्रनामासि सः जीव शरदः शतम् ।।' - હે બાળક ! પિતાના અંગ અંગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ અને સ્વયં પિતા જ પુત્ર રૂપે જન્મ લેનાર સો વર્ષ સુધી જીવો.

ત્યારબાદ પુરોહિત, કુલવૃદ્ધ, કુલગુરુ અથવા પિતા દ્વારા બાળકનું **નામકરણ** થાય છે. બાળકનું નામ પરિવાર, સમુદાય તથા વર્ણસૂચક હોવું જોઈએ. પારસ્કર ગૃહ્યસૂત્ર પ્રમાણે નામ બે અથવા ચાર અક્ષરવાળું હોવું જોઈએ. આશ્વલાયન ગૃહ્યસૂત્ર પ્રમાણે છોકરાનું નામ અક્ષરોની બેકી સંખ્યાવાળું તથા છોકરીનું નામ એકી સંખ્યાવાળું હોવું જોઈએ. પહેલા બાળકનો જન્મ થાય તે સમયના નક્ષત્રના નામ પરથી અથવા તો નક્ષત્રના અધિષ્ઠાતા દેવતાના નામ પરથી નામકરણ થતું. ત્યારબાદ નક્ષત્રોને બદલે **રાશિ આધારિત** નામ પાડવાની પ્રથા પ્રચલિત થઈ. કુલ રાશિ બાર છે. જન્મના દિવસે અને સમયે ચંદ્ર જે રાશિમાં હોય તે રાશિ પરથી **નિયત અક્ષરો** પૈકીના કોઈ અક્ષરથી શરૂ થતું નામ પાડવામાં આવે છે. બાર રાશિની **વિગત** નીચે પ્રમાણે છે.

- **મેષ** : અ, લ, ઈ	- **તુલા** : ર, ત
- **વૃષભ** : બ, ઊ, વ	- **વૃશ્ચિક** : ન, ય
- **મિથુન** : ક, છ, ઘ	- **ધન** : ભ, ધ, ફ, ઢ
- **કર્ક** : ડ, હ	- **મકર** : ખ, જ
- **સિંહ** : મ, ટ	- **કુંભ** : ગ, શ, સ
- **કન્યા** : પ, ઠ, ણ	- **મીન** : દ, ચ, ઝ, થ

ઉપર્યુક્ત જે તે રાશિનું નામ ઉચ્ચારણમાં **સરળ** અને **કર્ણપ્રિય** હોવું જોઈએ. નામ **લિંગભેદ**નું દ્યોતક તથા યશ, ઐશ્વર્ય અને શક્તિનું **દ્યોતક** હોવું જોઈએ. નક્ષત્ર-રાશિ પરથી પાડેલું નામ વ્યક્તિના વિકાસમાં મોટો ભાગ ભજવે છે.

ભાષાના વિકાસની સાથે મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં દૈનિક વ્યવહારની વસ્તુઓના નામકરણ માટે પ્રવૃત્ત રહ્યો છે. કારણ કે વ્યક્તિના વિશિષ્ટ તથા નિશ્ચિત નામ વિના **વ્યવહાર**નું **સંચાલન** અસંભવ હોય છે. વ્યક્તિગત નામોના મહત્ત્વ સાથે નામકરણ પ્રથાને **ધાર્મિક સંસ્કાર**નું રૂપ અપાયું. નામ વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ શુદ્ધ તથા ભાવવાહી હોવું જોઈએ. છોકરાનું નામ નારી જાતિનું કે છોકરીનું નામ નર જાતિનું ન હોવું જોઈએ. નાન્યતર જાતિનું નામ ઘણીવાર વ્યવહારમાં ગોટાળા ઊભા કરતું હોય છે, જેવા કે કિરણ, માયા, કુમુદ વગેરે... અર્થ અને જોડણી જાણીને જ **યોગ્ય નામ** પાડવું જોઈએ.

નામ અર્થને સાર્થક કરનારું હોવું જોઈએ. દા.ત. મહેશ, નયન વગેરે... ઘણા લોકો અર્થ વગરના નામો અથવા વિકૃત અર્થવાળા નામો રાખતા હોય છે, દા. ત. જેનીસ, કોપીન, હિનેશ વગેરે... તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો વ્યક્તિવાચક નામ પંચભૂતના પિંડનું છે, પરંતુ જીવને એ નામ સાથે તાદાત્મપણું, મારાપણું બંધાઈ જતું હોય છે. માટે બાળકનું નામ કોઈ ઢંગધડા વગરનું ન રાખતા આપણા **હિન્દુ ધર્મગ્રંથોને આધારે** નામ રાખવું જોઈએ. જાતિ કે કુળને ગૌરવાન્વિત કરે તેવું નામ હોય તો તેની માનસ ઉપર પણ **મોટી અસર** પડતી હોય છે. અમુક સમયે નામ જ વ્યક્તિના **મૂલ્યાંકનનું માપદંડ** બની જતું હોય છે, માટે નામ બાળકના આત્મગૌરવને વધારનારું, ઉત્સાહ પ્રેરનારું તથા પ્રેરણા આપનારું હોવું જોઈએ.

સામાન્ય રીતે દસ દિવસ બાદ બાળકને રમાડવા લોકો આવતા હોય છે. આવનાર દરેક લોકો બાળકને કોઈને કોઈ હુલામણા નામથી બોલાવે છે. જો અગિયારમા દિવસે **નામકરણ સંસ્કાર** થઈ ગયો હોય તો બાળકના જાત-જાતના નામો પાડવાને બદલે લોકો એક જ નામથી બોલાવે છે. નહીંતર બાળક મોટું થાય ત્યારે પણ એનું **મૂળ નામ** શું છે, એ જ કોઈને ખબર હોતી નથી. તેથી બાળક પણ ઘણીવાર દ્વિધા અનુભવે છે.

(ક્રમશઃ)

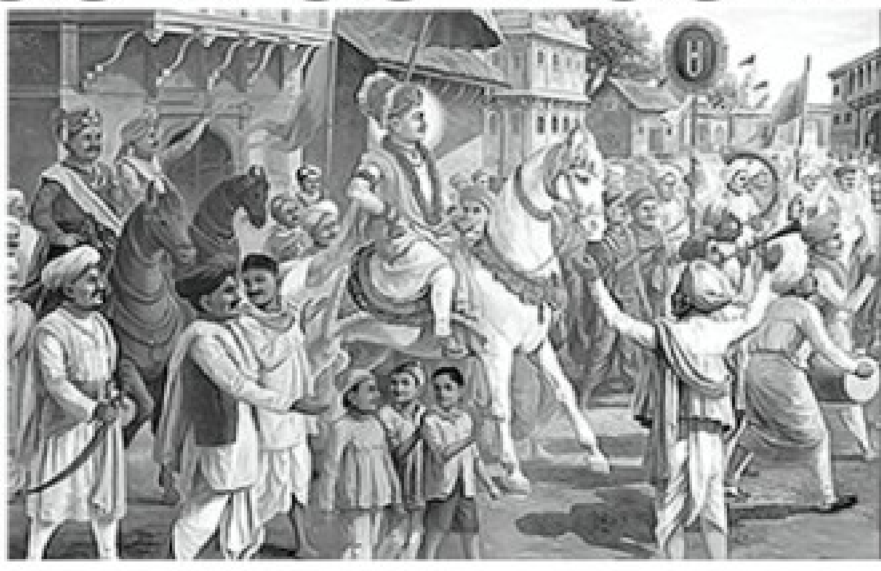

સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા

સ્વામી ઘનશ્યામદાસજી તથા શા. સ્વામી સર્વમંગલદાસજી તથા સાધુ ધર્મવલ્લભદાસજી

વડતાલ પ્રદેશના વાંસખીલીયા (જી. આણંદ) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં અમેરિકા નિવાસી શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈ પટેલના નિવાસસ્થાને યોજાયેલ હોમાત્મક મહાપૂજા.

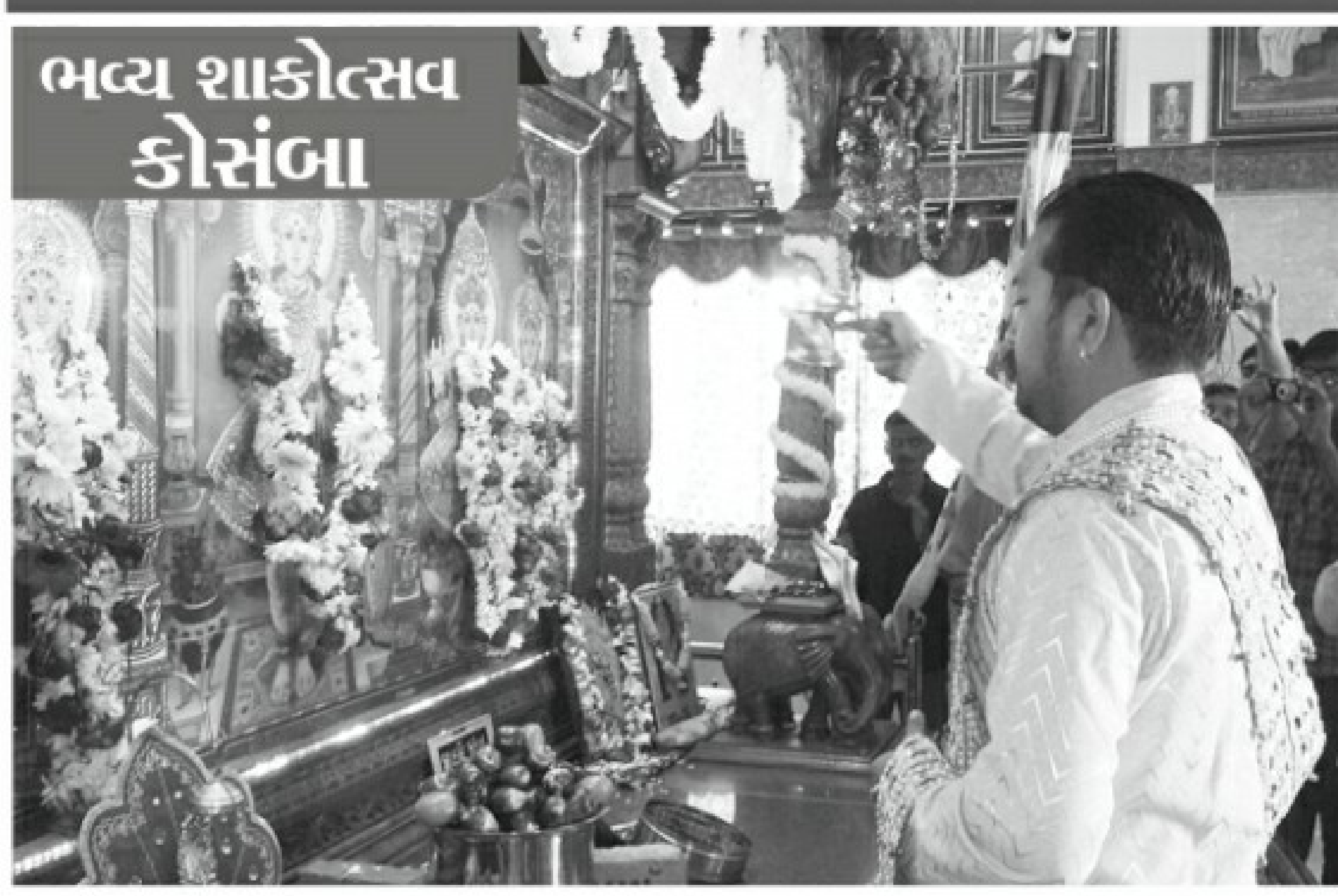

વડતાલ પ્રદેશના કોસંબા (સુરત)ને આંગણે પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

વડતાલ પ્રદેશના બારડોલીને આંગણે પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

ગઢડાને આંગણે શ્રી દાદાખાચરના દરબારગઢમાં મહેતા પરિવાર દ્વારા યોજાયેલ કથાપારાયણમાં પધારતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

વડતાલ પ્રદેશના ખુનવાડ (તા. સંખેડા) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ મંદિરમાં બિરાજમાન ઠાકોરજીનો વાર્ષિક પાટોત્સવ.

ગઢડા પ્રદેશના જીકીયાળી (તા. સાવરકુંડલા)ને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

જૂનાગઢ ભગવાન શ્રીહરિ સ્થાપિત શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવજીનો અભિષેક કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

જૂનાગઢ પ્રદેશના કેશોદ શહેરને આંગણે પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

જૂનાગઢ પ્રદેશના બોડકા સ્વામીના ગામને આંગણે પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીના ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

શિવલાલ સુદાણીના નિવાસસ્થાને પધરામણી કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

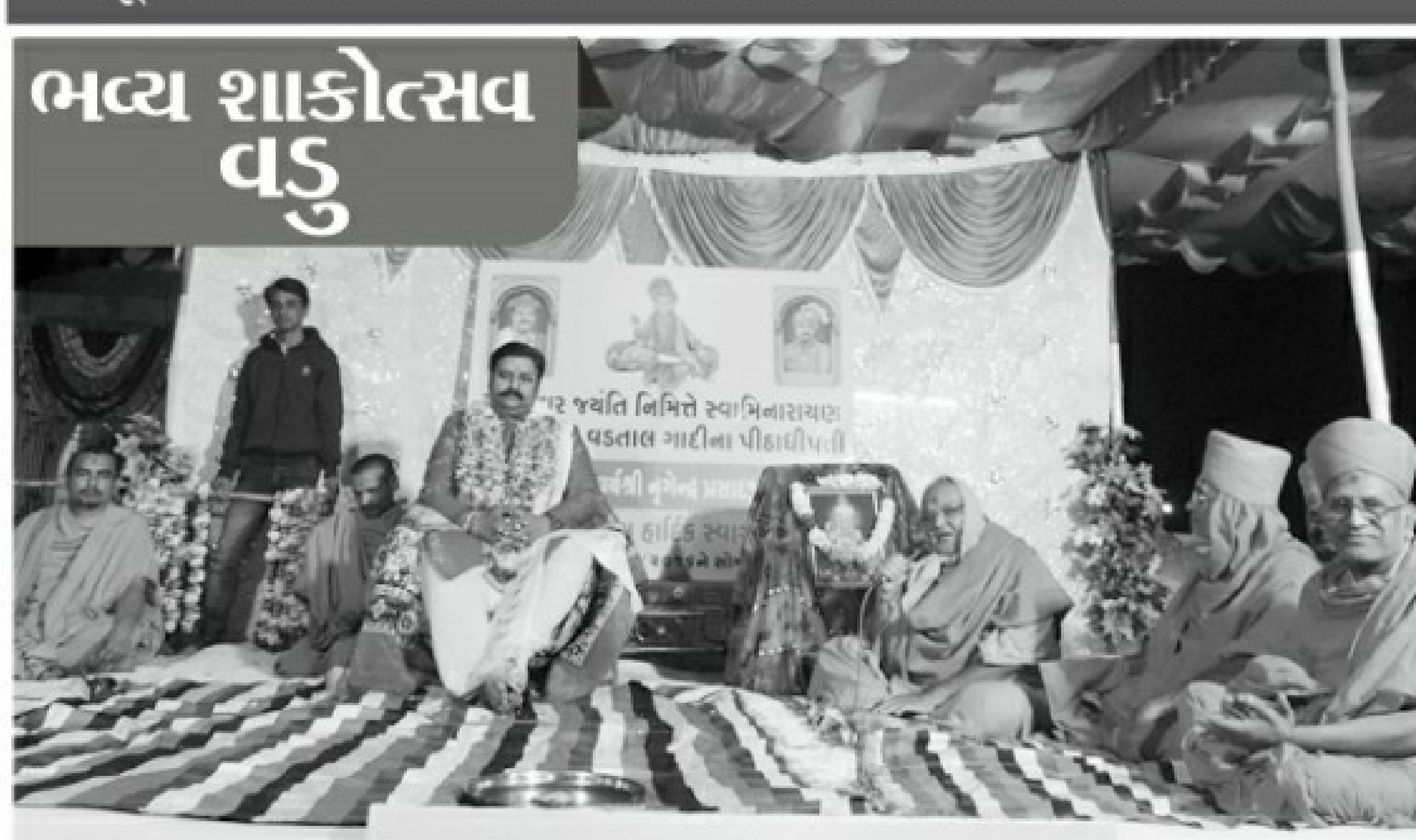

વડતાલ પ્રદેશના વડુ (તા.બોરસદ) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

મુંબઈ પરાવિસ્તારના ધર્મકુળ આશ્રિત સત્સંગ મંડળના ઉત્સાહી યુવાનો દ્વારા યોજાયેલ શ્રી સ્વામિનારાયણ પ્રીમીયર લીગ ક્રિકેટ મેચ.

દ્વારકા મંદિરમાં બિરાજમાન બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામ મહારાજના વાર્ષિક પાટોત્સવ પ્રસંગે અભિષેક કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી સાથે કો. જે.પી. સ્વામી.

જૂનાગઢ પ્રદેશના આંબલીયા (ઘેડ) ગામને મંદિરમાં સંતભંડાર આશ્રમનું ખાતમુહૂર્ત કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

ગઢડા પ્રદેશના વરસડા (અમરેલી)ને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ ભવ્ય શાકોત્સવ.

વડતાલ પ્રદેશના પોઈચા (વડોદરા) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ મંદિરમાં બિરાજમાન ઠાકોરજીનો વાર્ષિક પાટોત્સવ.

વડતાલ પ્રદેશના સમા (જી. પંચમહાલ) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ મંદિરમાં બિરાજમાન ઠાકોરજીનો વાર્ષિક પાટોત્સવ તથા પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે યોજાયેલ ત્રિદિનાત્મક 'શ્રીહરિલીલામૃત કથા પારાયણ'

વડતાલ પ્રદેશના વરસડા (સાવલી) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ જનોઈવિધિ તથા સત્સંગ સભા.

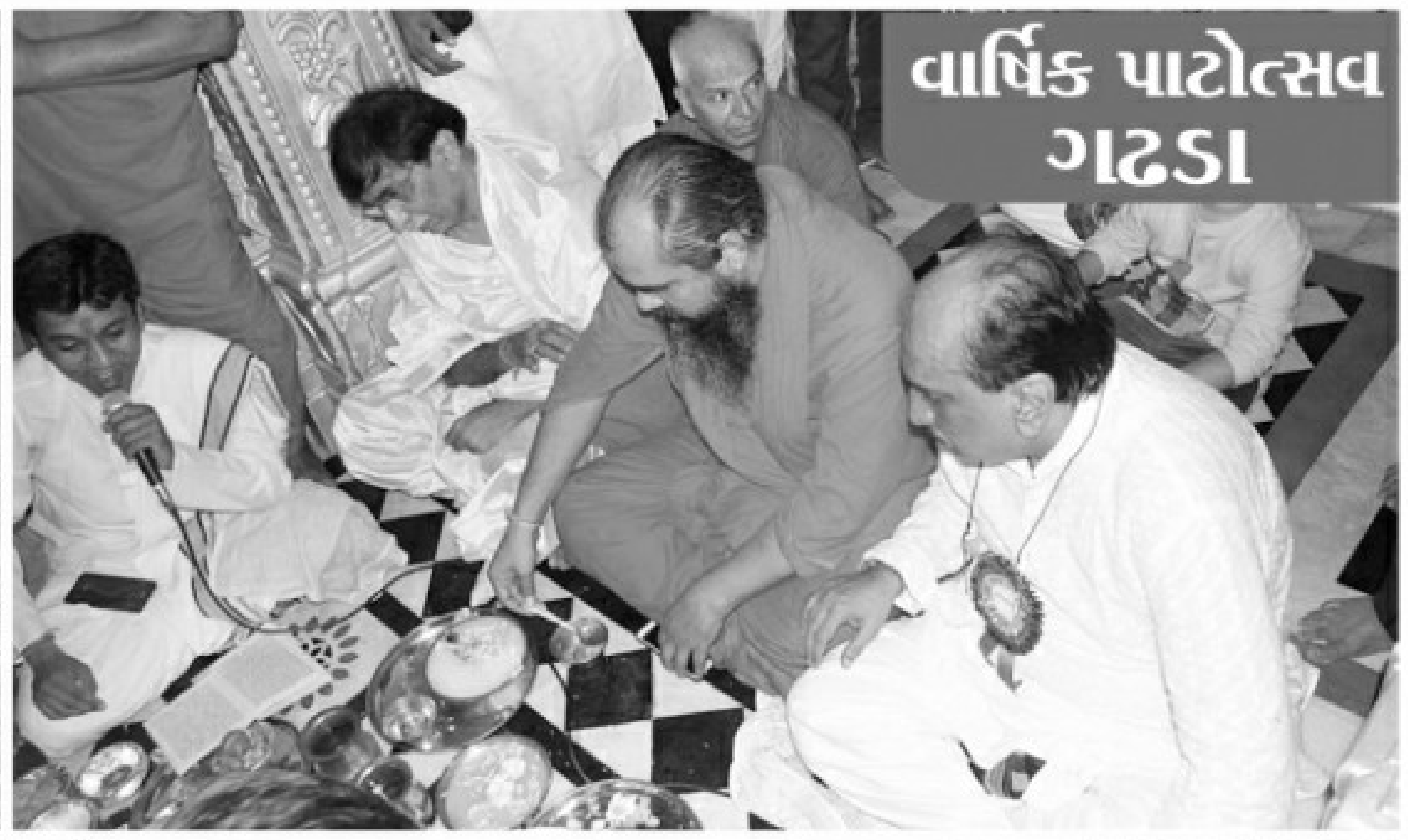

ગઢડાને આંગણે શ્રી ગોપીનાથજી મહારાજની બાજુમાં બિરાજમાન શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજનો પ.ભ. શ્રી પ્રફુલભાઈ વિઠ્ઠલાણીના યજમાનપદે યોજાયેલ વાર્ષિક પાટોત્સવમાં ઠાકોરજીનો અભિષેક કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

વડતાલ પ્રદેશના પોઈચા (વડોદરા) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં યોજાયેલ મંદિરમાં બિરાજમાન ઠાકોરજીનો વાર્ષિક પાટોત્સવ.

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી **આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી**ના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી **શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર** દ્વારા તથા શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના દેશ-વિદેશમાં સુપ્રસિદ્ધ વક્તા **પૂ. સ.ગુ. સ્વામી નિત્યસ્વરૂપદાસજી**ના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ

નૂતન હરિમંદિરોની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા તથા કથા મહોત્સવોની તિથિ-તારીખ

ક્રમ	કથા તારીખ	કથા તિથિ	પ્રતિષ્ઠા તિથિ	સ્થળ
૧.	૨૮-૩-૨૦૧૬ થી ૫-૪-૨૦૧૬	ફાગણ વદ - ૫ થી ફાગણ વદ - ૧૩	જગન્નાથપુરી મહોત્સવ	**મુ. 'હરિકૃષ્ણ ગ્રાઉન્ડ' શ્રી સ્વા. મંદિર-સીમાડા, સુરત** સંપર્ક :- મો. ૯૦૯૯૯૯૯૬૨૧, ૮૦૦૦૦૫૮૫૦૩
૨.	૧૩-૪-૨૦૧૬ થી ૨૧-૪-૨૦૧૬	ચૈત્ર સુદ - ૭ થી ચૈત્ર સુદ - ૧૪	જગન્નાથપુરી મહોત્સવ	મુ. **લાલબહાદુર સોસા. કોઠારીયા રોડ, રાજકોટ.** સંપર્ક :- મો. ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૫, ૯૮૭૯૭૧૨૭૬૮
૩.	૨૩-૪-૨૦૧૬ થી ૨૭-૪-૨૦૧૬	ચૈત્ર વદ - ૧ થી ચૈત્ર વદ - ૫	શ્રી સ્વામિનારાયણ બાળયુવા મહોત્સવ	મુ. **શ્રી સ્વા. મંદિર - સરધાર,** તા.જી. રાજકોટ સંપર્ક :- મો. ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૫
૪.	૨૮-૪-૨૦૧૬ થી ૬-૫-૨૦૧૬	ચૈત્ર વદ - ૬ થી ચૈત્ર વદ - ૩૦	શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ	મુ. **મોટા ઝીંઝુડા,** તા. સાવરકુંડલા, જી. અમરેલી સંપર્ક :- મો. ૮૧૪૧૯૫૯૪૫૯
૫.	૭-૫-૨૦૧૬ થી ૧૩-૫-૨૦૧૬	વૈશાખ સુદ - ૧ થી વૈશાખ સુદ - ૭	પ્રથમ વાર્ષિક પાટોત્સવ	મુ. **શ્રી સ્વા. મંદિર - પાદરીયા,** તા. જી. ભરુચ સંપર્ક :- મો. ૯૯૨૫૯૨૮૦૨૨, ૯૪૨૯૪૨૭૧૦૦
૬.	૧૪-૫-૨૦૧૬ થી ૨૦-૫-૨૦૧૬	વૈશાખ સુદ - ૮ થી વૈશાખ સુદ - ૧૪	શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ	મુ. **શ્રી કુંજવિહારી વાડી, માંગરોળ રોડ,કેશોદ.** સંપર્ક :- મો. ૯૯૭૮૭૦૯૦૦૯

વક્તા :- પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીની આગામી કથાપારાયણો

૧.	૨૪-૩-૨૦૧૬ થી ૨૮-૩-૨૦૧૬	ફાગણ વદ - ૧ થી ફાગણ વદ - ૫	મંદિર પંચાબ્દી મહોત્સવ	મુ. **શ્રી સ્વા. મંદિર - શંકરપરા,** જી. બોટાદ સંપર્ક :- મો. ૯૪૨૮૧૦૮૧૭૫, ૮૧૨૮૨૭૬૩૫૧
	૮-૪-૨૦૧૬ થી ૧૪-૪-૨૦૧૬	ચૈત્ર સુદ - ૧ થી ચૈત્ર સુદ - ૮	શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ	મુ. **ખાંભા (ગીર),** તા. વિસાવદર, જી. જૂનાગઢ સંપર્ક :- મો. ૯૦૯૯૯૯૯૬૩૧, ૯૯૭૯૧૨૦૯૪૮
૩.	૩૦-૪-૨૦૧૬ થી ૬-૫-૨૦૧૬	ચૈત્ર વદ - ૮ થી ચૈત્ર વદ - ૩૦	શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ	મુ. **નાના માચીયાળા,** તા. જી. અમરેલી સંપર્ક :- મો. ૯૦૯૯૯૯૯૬૨૪
	૧૫-૫-૨૦૧૬ થી ૨૧-૫-૨૦૧૬	વૈશાખ સુદ - ૯ થી વૈશાખ સુદ - ૧૫	શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ	મુ. **દેવનિકેતન આશ્રમ, ભુપતવાલા, હરિદ્વાર (ઉત્તરાખંડ)** સંપર્ક :- મો. ૦૯૩૨૨૭૫૩૦૫૨, ૯૩૨૪૨૪૯૫૩૨

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી **આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી**ના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી

સિંહસ્થ મહાકુંભ દર્શન મહોત્સવ - ઉજ્જૈન

:: પ્રારંભ :: તા. ૨૨-૪-૨૦૧૬

શ્રી સ્વામિનારાયણ અન્નક્ષેત્ર તથા અખંડ સત્સંગ જ્ઞાનયજ્ઞ

:: પૂર્ણાહુતિ :: તા. ૨૧-૫-૨૦૧૬

આયોજક :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિરન્નમુક્તદાસજી (વકીલ સ્વામી) વડતાલ. મો. ૯૪૨૭૮૫૩૨૩૪

:: તારીખ :: ૩-૪-૨૦૧૬

દર મહિનાના પહેલા રવિવારે **દરઘંરઘંમ**માં યોજાતી

॥ અભયદાન માસિક સત્સંગ સભા ॥

:: સમય :: સવારે ૯ થી ૧

સ્થળ :- શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર, તા.જી. રાજકોટ. ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧, મો. ૯૮૭૯૭૫૮૫૦૩

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી **આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી**ના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી

પધારો યોગીચોક — પધારો સિમાડા

શ્રી સ્વામિનારાયણ મુખ્ય મંદિર - જગન્નાથપુરી આયોજીત

શ્રી જગન્નાથપુરી મહોત્સવ

સુરત 2016 અંતર્ગત

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ

શ્રી જગન્નાથજી ભગવાન

શ્રીમદ્ ભાગવત કથા પારાયણ

॥ કથા સમય ॥

સાંજે - ૦૩:૦૦ થી ૦૬ :૦૦

રાત્રે - ૦૮:૩૦ થી ૧૧:૩૦

પ્રારંભ તા. ૨૮-૩-૨૦૧૬

પૂર્ણાહુતિ તા. ૦૫-૪-૨૦૧૬

અધ્યક્ષશ્રી

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

ઉપાધ્યક્ષશ્રી

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

વક્તા :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

શુભેચ્છક : KHANTIL.com World's Best Ethnic Store

નોંધ :- સંહિતાપાઠ (પોથી પારાયણ)માં લાભ લેવા સંપર્ક કરો.

મો. ૯૦૯૯૯૯૯૬૨૧, ૮૦૦૦૦૫૮૫૦૩

લાઈવ પ્રસારણ — हमारा लक्ष्य विश्व का कल्याण हो...

સ્થળ : હરિકૃષ્ણ ગ્રાઉન્ડ, શ્રી સ્વા. મંદિર યોગીચોક-સિમાડાની બાજુમાં, રાધેપાર્ક રોડ, સુરત.

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી **આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી**ના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી

પધારો રાજકોટ

શ્રી સ્વામિનારાયણ મુખ્ય મંદિર - જગન્નાથપુરી આયોજીત

શ્રી જગન્નાથપુરી મહોત્સવ

રાજકોટ 2016 અંતર્ગત

શ્રી જગન્નાથજી ભગવાન

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ

શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ

॥ કથા સમય ॥

સાંજે - ૦૩:૦૦ થી ૦૬ :૦૦

રાત્રે - ૦૮:૩૦ થી ૧૧:૩૦

પ્રારંભ તા. ૧૩-૪-૨૦૧૬

પુર્ણાહુતિ તા. ૨૧-૪-૨૦૧૬

અધ્યક્ષશ્રી

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

ઉપાધ્યક્ષશ્રી

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

વક્તા :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

પિતૃ-પારાયણ માટે સંપર્ક

પૂ.પતિતપાવન સ્વામી - ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૫, મહેન્દ્રભાઈ પાટડીયા - ૯૪૨૬૨૨૨૯૫૫૮,

કરશનભાઇ ઢાંકેચા - ૯૪૨૬૭૮૧૧૭૯, વિશાલ પટેલ - ૯૮૭૯૭૧૨૭૬૮

લાઈવ પ્રસારણ — हमारा लक्ष्य विश्व का कल्याण हो...

સ્થળ : "શ્રી જગન્નાથ ધામ" લાલબહાદુર સોસાયટી, પીપળીયા હોલવાળા રોડના છેડે, કોઠારીયા રોડ, રાજકોટ.

ગઢડા પ્રદેશના નાની વડાળ (તા. સાવરકુંડલા) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં પૂ. કો. શા. સ્વામી શ્રી ઘનશ્યામવલ્લભદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રી ભક્ત ચિંતામણી કથા પારાયણ' (તા. ૧૮ થી ૨૦-૩-૨૦૧૬)

જૂનાગઢ પ્રદેશના સુરવા (તા. તાલાળા) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં પૂ. મહંત શા. સ્વામી શ્રી ભક્તિપ્રકાશદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ ભાગવત કથા પારાયણ' (તા. ૧૩ થી ૨૦-૩-૨૦૧૬)

વડતાલ પ્રદેશના અભલોડ (જી. દાહોદ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૧ થી ૫-૩-૨૦૧૬)

જૂનાગઢ પ્રદેશના સનાળા (તા. કુંકાવાવ) ગામને આંગણે યોજાયેલ હરિમંદિરમાં મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. (તા. ૧૧-૩-૨૦૧૬)

વડતાલ પ્રદેશના ખરોડ (જી. દાહોદ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ હરિમંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૫ થી ૯-૩-૨૦૧૬)

વડતાલ પ્રદેશના કાલોલ (જી. પંચમહાલ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં ઉજવાયેલ શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - કાલોલનો 'પંચાબ્દી મહોત્સવ' તથા સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૨૫ થી ૨-૩-૨૦૧૬)

Swaminarayan Chintan, March - 2016 Reg. No. RJT - 624/16-18, Valid up to 31/12/18, Posted at Rajkot R.M.S on 20th of every month wpp No. G-PMG-RJT/018/2013 Valid up to 31/12/2016_RNI No. GUJGUJ-2013/47868

સત્કાર સમારોહ મહોત્સવ વડતાલ

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

૮

શ્રી રઘુવીરવાડી-વડતાલને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા સમગ્ર ધર્મકુળ પરીવારના સાન્નિધ્યમાં ઉજવાયેલ પ.પૂ. બાળલાલજી શ્રી યજ્ઞેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. બાળલાલજી શ્રી દિગ્વિજયેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીનો 'સત્કાર સમારોહ' (તા. ૬-૩-૨૦૧૬)

૧. સભામંચમાં બિરાજમાન શ્રી ધર્મકુળ પરિવાર. ૨. બંને પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રી સાથે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. ૩. પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રીનું પૂજન કરતા પૂ.સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી આદિક સંતો. ૪. ચૈત્રી નિર્ણયનું વિમોચન. ૫. સમારોહ પધારેલ વડતાલ, ગઢડા, જૂનાગઢ આદિક ધામોધામના પૂ. સંતો. ૬. પૂ. બાળલાલજી મહારાજશ્રી સત્કારતા શ્રી નાથજીભાઈ શુકલ સત્સંગ મંડળ. ૭. વડતાલ ગામના અગ્રગણ્ય ભક્તજનો. ૮. દેશોદેશથી પધારેલ વિશાળ સંખ્યામાં ભક્ત સમુદાય.

Swaminarayan Chintan, Publisher, Printer, Owner, editor :- SWAMI PATITPAVANDASJI , Place of Publication :- Shree Swaminarayan Mandir, At : SARDHAR, Ta. & Dist. Rajkot (GJ) - 360025.
Printing press with complete address : SHREEJI ART, GF-12, ASHIRVAD SHOPPING CENTER, ASHRAM ROAD, PALDI AHMEDABAD, (GJ) - 380007